

Adj Ideákat az időnek!

**Kerényi Károly és Gulyás Pál
barátságának dokumentumai**

**Közzéteszi, az előszót és a jegyzeteket írta
Lisztóczy László**

TARTALOM

ELŐSZÓ

VERSEK

GULYÁS PÁL: A MYTHOSOK HATÁRÁN

GULYÁS PÁL: ÜZENETEK SZIGET-DEBRECENBŐL

LEVELEK

„Legbenső bensőd az Örök Forrással érintkező. És beszéld e forrás tisztán buzgó nyelvét - a népek nyelvét, amelyeket magadban hordasz. A nép nyelve helyett a népek nyelve: ma csak ez a nagy kaland ment meg. Ha erre nem ébredsz, szegény ‘népednek’ is elveszel.”

/Kerényi Károly/

Előszó

Ez a dokumentumgyűjtemény a két világháború közötti magyar művelődés két kiválóságának baráti és eszmetársi kapcsolatait tárja föl, adalékokat szolgáltatva a történelmi kor szorításában élő humán értelmiség útkereséséhez.

A barátság intenzitására és fontosságára először Hubay Miklós hívta föl figyelmemet, aki az 1957-ben megjelent Gulyás-kötet bevezető esszéjében fölidézte annak a délutánnak az emlékét, amelyet 1944 kora tavaszán töltött el a Kerényi-család svájci otthonában. A házigazda megmutatta vendégének Gulyás Pál frissen érkezett levelezőlapját, „halálos ágyáról” küldött verses üzenetét, majd elővette, föllapozta Az Alföld csendjében című kötetet, s egy más után olvasta föl „kedvelt nagy verseit”: „Hogy ma csak elfogultan tudok írni Gulyásról, annak részint ez az emlék is oka. Verseinek akkor felém csapó heve azóta sem hült ki.”

Kerényi Károly az 1920-as évek végétől a hazai ókortudomány és vallástörténet kiemelkedő jelentőségű, nemzetközi rangú művelője volt. Tudományos munkássága különösen a harmincas évtizedben gyakorolt gyümölcsöző hatást a magyar kultúrára: a fasizmus európai térhódítása, a „Minden Egész eltörött” tragikus korélménye lázadó humanistává, a szellemi ellenállás egyik irányadó, eszmeteremtő egyéniségévé formálta a klasszika-filológust. Szembefordult a Klebelsberg-féle kultúrpolitika „hungarocentrikus” szemléletével, a klasszikus tudományok „magyarcélú” korlátozásával, s azzal a konzervatív felfogással is, amely az óorkutatást a múlt önelvű megismerése, a meddő filologizálás eszközének tekintette. 1934-ben Budapestről a pécsi egyetem Ókortudományi Intézetébe száműzték. Ezzel elvesztette korábbi szerepét az „akadémikus” tudomány alakításában, a tudományos közélet perifériájára szorult. Annál szorosabb és termékenyebb kapcsolatokat épített ki - a tanítványok hozzá mindvégig hűséges, kis létszámú táborán túl - a fasizmussal pörben álló, európai műveltségű és látókörű fiatal értelmiség egy jelentős csoportjával, többek között Fülep Lajossal, Németh Lászlóval, Szerb Antallal, Szabolcsi Bencével, Szondi Lipóttal és az itt közölt levelek címzettjével is.

Kerényi Károly és újhellenista köre, az általa elindított Sziget-mozgalom az 1930-as évek válságára az antik örökségben keresett megoldást, az európai öntudat reneszánszát a gyöke-
rekhez, a forrásokhoz való visszatéréstől, a görög-római hagyományok föllevenítésétől és megújításától remélte. Az antik mítoszok teljes és rendezett világképe egy korszerű harmónia megteremtésének mintájává és mércéjévé válhat, az európai szellemiséget eredeti céljára és küldetésére figyelmeztetheti. A Hitler hatalomra jutását követő években, 1934-ben és 1935-ben jelentek meg Kerényi aktualizáló, „visszavezető” ókortudományi írásai. Nem a múlt iránti nosztalgia adta a kezébe a tollat, az antikvitáshoz nem a menekülés, a kivonulás eszméje vonzotta: az ókortudományt a jelen megértésének kulcsává, megváltoztatásának közvetett eszközévé kívánta tenni. Kultúra és élet, tudomány és társadalom egységét, elválaszthatatlan összefonódását feltételezte, az „antik érzéki hagyomány” „életszerű” megszólaltatására vállalkozott. Aktuális kérdésekre várt választ az ókori élet paradigmáiban, az „antik emberi lét tudományá”-ban „az emberiségtől egyszer már megvalósított lehetőség” századok múltán is időszzerű üzenete foglalkoztatta. Frobeniusi megragadottsággal kutatta az európai kultúra prototípusát, változásaiban potenciálisan mindig jelenlévő, konstans tényezőit, kedvenc szavát idézve: a mítoszokban kifejeződő, már-már az időfölöttiség tartományába emelt, az egészet involváló görög „lényeg”-et. A méltóságára döbbenő, önmagában és világában mámorosan gyönyörködő ókori ember jelképes értelmű rendszerbe foglalta természeti és társadalmi kapcsolatait, a létezés alapvető viszonyait tükröző, modellértékű istenalakokkal népesítette be mítoszainak birodalmát. Az antik humanizmus ideáljának a jelen összefüggéseibe ágyazott, de

szigorúan tudományos igényű felmutatása is hozzájárulhat ahhoz, hogy a kor kaotikus irracionális megélő, az elidegenedés útvesztőiben botorkáló modern ember fölismerje valóságos helyzetét: a társadalomszervező ideológiák tényleges értéke - túl a szólamokon, a megtevesztő látszatokon, a manipuláció valamennyi formáján - az emberi magatartás, az emberi kapcsolatok minőségén méretik meg. A „sziget” Kerényi szándékaiban „nem a visszavonulás pontja volt, hanem a betörése”: a szellemi és erkölcsi integritás, a humanista tradíciók megőrzésének és megvédésének magaslat. A Horatius és Stefan George nyomán elképzelt példatársadalomban, tudományos műhelyben a nemesebb élet eszményei formálódtak azzal a céllal, hogy a hétköznapiak tartalmává oldódjanak. Gulyás Pál A Hortobágytól Ida-mezejéig című, kiadatlan tanulmányában ezekkel a szavakkal jellemezte Kerényi tanításait, melyeknek számára is releváns mondanivalójuk volt: „A tiszta lét - így fejezi ki Prof. K. Kerényi, a kiváló magyar antikkutató - a hellénben jelent meg legmaradéktalanabbul. Az antik forma irányadó a népek összes jövő formái számára. Nem okvetlenül utánzandó, de a benne rejlő dinamizmus még eddig minden kultúrformára jótékonyan hatott.”

A klasszikus európai kultúra értékeit megsemmisítéssel fenyegető világerők Gulyás Pált is Kerényi Károlyéval egyirányú metamorfózisra készítették a harmincas években. Lírája a Nyugat vonzásában bontakozott ki, első két kötete ehhez az irodalmi örökséghez sorolható. A Nyugatmozgalomhoz fűzte az 1927-ben megalakult debreceni Ady Társaság is, amelynek egyik életre keltője és vezető tisztségviselője volt. Az évtized fordulóját követően azonban fokozatosan eltávolodott addigi mestereitől, szembeszállt a Nyugat esztétizmusával és individualizmusával. Olyan irodalom vágya munkált benne, amely a népiség, a kollektivitás és a természetel-mény hármis elvén alapul. Az író veszély idején nem menekülhet elefántcsonttoronyba, nem elégedhet meg csupán esztétikai értékek megteremtésével: a megmaradás ügyét, társadalmi és nemzeti hivatást kell szolgálnia. Eszméinek valóra váltásához az 1930-as évek elejétől közös arcvonalat alkotó új népi írónemzedékekben talált szövetségeseire. Kezdeményező szerepet játszott a népi írók egyik legkorábbi nyilvános föllépésének, az 1931-es debreceni találkozónak a megszervezésében, a Válasz című folyóirat megindításában. Ez idő tájt mélyült el barátsága Németh Lászlóval, aki 1934 második felében Kerényi Károlynak is eszmetársává szegődött.

Gulyás Pál intenzíven átélte a XX. század Spengler által ösztönzött kultúrpeszimizmusát, az őt körülvevő valóságban a bomlás tüneteit, „az individualizmus fáraó-rendszerét, az egyén hisztériáját” észlelte. Fölsimerte, hogy a kor embere elvesztette biztonságérzetét, otthonosságát a társadalomban, uralkodó élménye a kiszolgáltatottság, a lényegtelenség, a jelentéktelenség. A régi ember lényegessége és megragadottsága, a hajdanvolt egység és teljesség, az elenyészett összhang után sóvárgott. Azonosult azzal a herderiánus fikcióval, hogy egy kultúra integráns elemei annál tisztább, érintetlenebb és hiánytalanabb formában jelennek meg előttünk, minél távolabbra tekintünk vissza a történelemben. Szenvedélyesen hitt abban, hogy a nagy művek és eszmék érvénye nem foszlik szét az időben, a múlt eredményei, igazságai szembesíthetők és egyensúlyba állíthatók a mindig új igényeket támasztó élettel. Az eszményi költői magatartás jelképét a Kalevala főhősében, Vejnemöjnenben találta meg, aki a csónaképítéshez hiányzó varázsszavakért bebarangolta Vipunent, a földbe süllyedt, a természettel egybeölelkező „holt-eleven táltos” testét. Hozzá hasonlatosan szerette volna felszínre hozni a föld mélyéből, az idő méhéből az elásott szót, megfejtetni az eltemetett kultúrák üzenetét, az elődök sírba vitt tudományát, a létezés ősi titkát:

Nem ezt akartam, óh nem ezt a szót!
A szónak az apját, ükapját!
Hátra akartam futni, messze hátra...
De a szavaknak őse el van ásva.

/Az utolsó ige/

Az elásott szó, az ősi forrás után kutatva, ő is az archaikus mítoszokhoz fordult vigaszért és útmutatásért. „A Mindenség álma - olvashatjuk idézett tanulmányában - a népek mythosaiból csap fel; itt válik valósággá a kultúrák legvégső célja: az Isteni megjelenése az Emberin át. S itt lesz egyenlővé kis nép és nagy nép. Ez volt a mindenkori mythosok üzenete (hacsak nem fajultak olcsó és tetszetős humanista stílus-játékká): Népek, haladjatok a lét tiszta terében egy szellemi-szociális világmegvalósulás felé!” Figyelme a szóbeliség és az írásbeliség határzónáján keletkezett „alapidokumentumokra”, a műveltség eljövendő sorsát meghatározó „kultúr-pillanatokra” koncentrált. Azok az „összefoglaló” és egyben „kultúrakezdő” alkotások - például a homéroszi eposzok és a Kalevala - ragadták magukkal, amelyek kikristályosításán nemzedékek munkálkodtak, messze évszázadok emberi és költői tapasztalatait csiszolva legvégső tökélyére. Ezek az ún. „kollektív művek” tanúskodnak a leghitelesebben a nemzetenkénti eredetiség herderi eszméjéről, a „sajátosság méltóságá”-ról, ugyanakkor a „tiszta lét”-ről, a „népek összefüggései”-ről, közös élményeiről és ideáljairól, a nemzeti és az internacionális korrektív egységről is ékesszólóan beszélnek.

Költészetét is áthatotta a mítoszteremtés invenciója. Életrajzi fogantatású, közvetlen élményt megszólaltató verseiben is ki-kitört a szubjektum, az egyediség és alkalmiság korlátai közül, a rajta átrezgő történelmi idő gondolatvetületeit, az egyetemes mitológia totális jelentésűvé és érvényűvé fokozott jelképrendszerét idézte. József Attilával rokonítja, Juhász Ferenc elődjévé avatja egyetemességigénye, a művészet, a tudomány, a vallás képleteit összebékítő, kozmikus szemlélete. Az orfikus lírára emlékeztető, az antropomorfizmus mágikus szuggesztivitását, a „primitív” ember démonos észjárását fölelevenítő költői dikciójával, dinamikus fantáziájával nem csupán az élet, hanem az egész létezés titkaiba hatolt, a valóság teljes körét átfogta: modern sámánként a mindenség kapuján kopogtatta ritmusát. A kicsit nagygyá, a végest végtelenné tágító révület, a világon átsüvöltő zúgás, a kozmikussá fejlesztett hatás atmoszférája árad verseiből. Az ezerarcú létezés egységének és oszthatatlanságának totális élményét fejezte ki, az embert körülvevő, megbonthatatlan varázsgyűrű legeltérőbb alakzatait is egyértékű szavazati joggal ruházta föl. Teremtő képzelete mitikusan személyes lénné változtatta az eleven realitásokat. Tárgy, növény, állat, ember, gondolat: minden egylényegű és egyenrangú volt számára, egy magasabb egység és értelem kijelentője. A mérhetőn mérte a mérhetetlent, a láthatón a láthatatlant, a csonka részek délibábjai mögött az egész összefüggő rendjét, látszatokkal álcázott törvényeit próbálta megragadni. A tér és az idő sorompóit ledöntve, az egyetemesség, a tagolatlan végtelenség szféráiba, a metafizika egébe, a misztika mágneses terébe emelkedett, panteista mindenhatósággal, óvó szeretettel ölelte magához a teljes valóságot, a létezés valamennyi változatát:

Szeress mindenkit! Minden: e g y !
Mindenkiből e g y vér szivárog,
e g y ritmus táncára remeg
ország, világ, tenger és város.

/A Kánon közeleg/

* * *

Kevesen értették és becsülték úgy Gulyás Pál lírájának mítoszi aspirációját, mint Kerényi Károly. A dokumentumok sokatmondóan illusztrálják hajlamaik egymásra találását, szellemi törekvéseik rokonságát és kölcsönösségét.

Barátságuk és együttműködésük 1938 legvégén kezdődött. Személyesen ez év november 30-a és december 4-e között ismerték meg egymást, amikor Gulyás Pál Németh Lászlóék budapesti otthonában vendégeskedett. A Debrecenbe hazatérő költő csakhamar levélben kereste föl

Kerényit. Az arra kapott válasz nyitja meg itt közreadott levelezésük Gulyás Pál haláláig meg nem szakadó folyamatát.

Találkozásuk közvetlen előzménye, hogy Gulyást 1938 áprilisában az Ady Társaság ügyvezető elnökévé választották. Ehhez kapcsolódó műhelyszervező munkájában mindenekelőtt Németh László és Kerényi Károly - a népi írók és a Sziget-mozgalom - támogatására számított.

Többszörös határhelyzetben szövődött ez a barátság. Hátterében ott zajlott a második világháború, Kerényiben ekkor érlelődött meg az emigrálás gondolata, Gulyás Pál pedig már a halál partszegélyein járt. A levelek kálváriájukról éppen úgy beszámolnak, mint példamutató emberi helytállásukról: a közösen épített és védelmezett „sziget” - Kerényi szavaival - a „süllyedő lét szép és tiszta emléke”.

A Kerényi-leveleket a Petőfi Irodalmi Múzeum Gulyás-hagyatékában őrzik. Ugyanott található az összes többi dokumentum, amelyekre a jegyzetekben hivatkozom. A néhány megmaradt - itt mindig külön megjelölt - Gulyás-levél lelőhelyéről, a legszükségesebb - az előszót is érintő - összefüggésekről a jegyzetek informálnak.

A levelek keltezését egységesítettem, szövegüket - az idegen nevek írásmódján kívül - mai helyesírásunk szerint közlöm. Itt köszönöm meg Kerényi Magdának és a Gulyás-családnak a munkámhoz nyújtott segítséget, a publikálás engedélyezését. Gulyás Klárának azt is, hogy betekinthessem a Gulyás-Németh levelezés sajtó alá rendezett kéziratába és az ahhoz Merva Máriával együtt készített jegyzetekbe.

Lisztóczy László

VERSEK

Gulyás Pál

A MYTHOSOK HATÁRÁN

Kerényinek, az antik-idézőknek

Eressz most messze engemet,
a vérnek nem szabad pihenni,
te ismered a holtakat,
Orpheust és Pythagorast
s az etruszk sírok könyveit,
menni kell, mindig menni, menni,
árnyak között, a Nap alatt,
mindig csak az árnyak, az árnyak,
Hélios elszáll nyomtalan,
a Hórák vissza nem találják...
Hiába ment le Orpheus
a földbe, hiába kísérte
Hermés, a szárnyas vesszejű,
hiába szállt lanttal az éjbe, -
menni kell, mindig menni kell,
a lét ellen nincsen ígéret,
te ismered Itáliát,
ahol az angyalok ígéznek
Szent Péter oszlopa fölött,
mert Krisztus ott lakik örökké,
láttad az apostolokat,
akik ott nem válnak ködökké,
Giotto megőrzi szellemük
alakját, őrzi Leonardo...

Eressz most messze engemet,
töltsd ki a bort a szent pohárból,
a katakombák kelyheit
te magaddal hoztad, ereszd el
a légen át a kezedet,
hadd beszélgessek a szemeddel,
repüljön át égő szemed
a dértakarta Hortobágyon,
a dermedt állatok fölött,
mert nekem álom kell most, álom!
Rázza meg Daedalus szava
ezt a várost és ezt a pusztát,
küldd ide a halottakat,
küldd fel a földből Zarathusztrát,
halottakat küldj, akiket
a föld alatt a fák cserélnek,
felszállnak a fák csövein
s belátnak titkába az égnek.

Te jártál Kréta szigetén,
Sziciliában volt lakásod,
a tenger mosta válladat,
vittek a szent alakulások, -
szavaimnak nincs gyepleje,
látod, hogy hullnak, arra dőlnek,
amerre a perc kergeti...
Adj Ideákat az időnek!
Keresd fel Észak isteneit,
az Ázokat, szállj a sötétbe,
ott fénylenek a föld alatt
nehéz aranytáblákra vésve!
Az utolsó alkony után
a szent mezőkön megtalálod,
ha elszáll a hó csillaga
és visszaérkeznek a lángok.
A hónap el kell múlnia,
oldja fel csillogó alakját,
az Eszme fénye a világ,
ő hívja fel a zúgó nagy fát,
ő alszik benne, ágait
ő terjeszti némán az égre...
Fel kell az Eszmét oldani:
Antigonét szórd szét a szélbe,
Prometheus titán-dacát
rejtsd el a sziklákba s keresd fel
a Nornákat... Alkonyodik,
zörög az éj a szekerekkel...

Nem hallod? Már a dák hegyek
mögött zuhan a megfagyott Nap, -
most szállnak le a völgy felé
szekérrel a fehér halottak
a halál nagy háza felé,
most érte el ökrük a révet,
viszik az alvó életet
s viszik a párolgó ebédet,
a pálinkát és kenyeret,
bort és kalácsot garmadába,
fáklyák lobognak útjukon...
Így mennek lassan a halálba.

Óh mennyi formában rohan
a lét a Föld gömbjén át, formák
műhelye a mély tenger is,
számukra a halál sem korlát, -
a Jelenések kürtjei
átfénylenek Heimdallr halálán,
Karjalát hívja India
a mythosok nyíló határán.

Nem lett porrá a cumaei
Sibylla, a szellemek élnek
és nincsenek a szellemek...
Egy utca szegletén eléd megy
Karthágó fénye, Hannibál...
A katakombák zára enged...
Bagdad fölött repül a ló...
Az Ideák mindennél szebbek!

Eressz most messze engemet,
nekem most a tér kell, a tenger,
felhozom a földből Adyt
Ős Kajánnal és Vipunennel,
a Védák terhes álmait,
Konfúcsét és Buddhát, a bálványt,
s az első vértanút, kinek
a Szent Hal fénylik koponyáján...
Bontson fel hát mindent az éj,
a csillagok közt vár a Mérték,
hadd repüljek a Tűz felé, -
ő méri a világok léptét,
ő méri a füvek lépteit,
ő méri a színek halálát,
ha süllyed a Nap csónaka
s a tengerből szállnak a párák...
Vezessen ő már, lépteim
mögött a lég omoljon össze,
menni kell, mindig menni kell
új határok felé örökre,
az első lehellet után...
Óh hozz egy könyvet, szent imádság
oldja fel a csontjaimat,
míg elvész bennük a szilárdság!

Gulyás Pál
ÜZENETEK
SZIGET-DEBRECENBŐL

1

Kerényi, hol vagy, merre bujkálsz?
Tán Szegeden a híd alatt?
Mint a halál, úgy megnémultál.
Tán elnyeltek a nagy halak?

Vagy tán a sík jegen halászol?
Töröd a szörnyű, vad jeget?
Csak törd, csak törd... A régi jászolt
a jég alatt majd megleled.

2

Szigeten élek Debrecenben.
Ez nem „Debrecen”, ez „Sziget”:
Apolló lantja zeng kezemben
és bámulom a szent vizet.

Az Ókeánosz itt morajlik:
ablakom alatt lenge fák
ködkoronájára lehajlik
az éj, hullatva harmatát.

3

Én nem leszek soha professzor!
Hozzám a végzet mostoha.
De nem! Én vagyok az imposztor
inasok főprofesszora.

Katedrám az Egyetemesség.
Csak úgy zúg rólam a talár,
bolygván a januári esték
ködét én, hádeszi tanár.

4

Mondok egy tanácsot, hallgass csak:
csapj fel professzorkám, inasnak!
Inas volt Zeusz is, a vállas
antik Isten, villámszakállas.

Inas volt, amidőn szent Hérét
megcsalta, isteni Testvérét:
a Haláltól kért zálogot
s aranyesővé változott,
esze inasként csavarult...

Légy inas te is - magyarul!

5

Légy szörnyű, mint Jánusz, az Isten:
északra és délre meredj!

A szent tavasz fénye derítsen
és hozd a vad téli szelet.

Az álmokat ásd ki a Holdból,
amelynek bolygása örök.

Állj meg az éjben, mint egy bolygó,
a néppel és a nép fölött!

LEVELEK

1.

Bp., 1938. XII. 19.

Kedves Barátom,

köszönöm soraidat. Amit Te Források címen kívánsz, az folytatódik a Kétnyelvű Klasszikusoknak a Horatius Noster-ral és Hérakleitossszal megindult sorozatában.¹ Hogy valóban Források is legyenek, az már nem a kiadóktól függ: ahhoz olyan olvasók is kellenek, mint Te. Intézkedtem, hogy a Sziget két kötetét² is megkapd: biztos vagyok benne, hogy segítesz folytatni. Laci³ a „Mítosz emlőin” címen óhajt írni - írjunk mi is arról, amire épp most a mítosszal való érintkezés inspirál s 1940-et kezdjük e mitikus magyar kötettel! Kérlek arra is, ha van kedved, írd levelet, minél hosszabban és gyakrabban: a komoly levelezésnek, de csakis annak, nagy barátja vagyok. (Talán az új Sziget is állhatna csupa levelekből.) Apollon-om⁴ (Laci példánya) elkerült-e Debrecenbe? Budai címem: *Kútvölgyi út 42/B*, ide írnod a legbiztosabb. De most jan. 8-ig: *Siófok, Halászat*, a tartózkodási helyem, oda várom legközelebbi soraidat. Versköteteid nincsenek meg nekem.

Tudj barátodnak.

Kerényi Károly

2.

Siófok, 1939.1. 8.

Kedves Barátom,

ezen a napos vasárnapon, amellyel siófoki vakációfélém zárul, megköszönöm Neked azt a jót, amit körülbelül úgy, mint a mai napfény, okoztál benne: verseiddel és fordításoddal. A Kalevala-tanulmányt⁵ is köszönöm, örülök, hogy most már külön is megvan nekem, de jól ismerem, s kétségtelenül a legjobb, amit magyarul a Kalevaláról írtak. Az II. XXIII 99 értelme helyesen az, hogy Achilles Patroklos felé ölelésre nyújtja a két kezét, amely azután természetesen és önkéntelenül, ellenállás híján - összezsapódik.⁶ Lényegben azonban éppen ott teljesen igazad van. Verseid közül különösen tetszett a Máguszi éj s az Utolsó látogatás. Ez utóbbiból ütközik ki igaz rokonságod a román Halottas ének szellemével, ezzel nagyon sokat mondtam, mert az a Halottas ének ízlésedet és a mítoszhoz való érzékedet egyébként is hatalmasan igazolja. Egészen kolosszális. Hálás vagyok Neked, hogy megismerhettem. A fenyőfa a török-székely kopjafáknál eredetibb módon világfa, s a virágzó gyümölcsfa sem kereszténymisztikus életérzés alapján a Szent Isten ott, hanem szintén egészen eredeti mitikus módon. És nem csodálkozom, hogy ilyen dolgok teremnek ott. Kérlek, olvasd el a Válasz valamelyik füzetében rejlő „Romániai levelem”-et⁷: ott van az az emberi létforma jellemezve, amely *ilyen* ősanyagot fenntartani képes. Jó lenne mindezekről beszélgetni. Kedden Pécssett leszek⁸ s szerdától kezdve Budapesten, I. Kútvölgyi út 42/B.

Szeretettel barátod

Kerényi Károly

3.

Portofino Vetta, 1939. II. 17.

Kedves Barátom,

ide Olaszországba írták meg nekem, hogy levelem van Tőled, szép és súlyos levél, amelyet nem mertek az idegen postára bízni. Sajnálom, mert ez a hely valóban arra való lett volna, hogy szépet és kongeniálisat olvassak. A Tirréni-tengerbe ugró fok, magában rejtje az antik Portus Delphini-t (innen a neve) s az antikon kívül (Apollon Delphinios. Arion!) modern mítosza is van: Nietzsche Zarathustra-hegye ez, akár akarta ő maga, akár nem (kétszer is itt lakott Rutában, ugyanezen a hegyen, a faluban, mert akkor még ez a magaslati hotel nem volt). Rómából jutottam ide, ahol előadást tartottam, s itt zártam le a „Linee fondamentali della religione antica”, olasz könyvem, szövegének végleges alakítását.⁹ Az elejéből már korrektúráim van. S amin még dolgozom, olyasmi, amiben találkozásunknak része van: „Mi a mitológia?”¹⁰ A hónap végére leszek otthon, s csak egy dolog miatt örülök neki: leveled miatt.

Magdi¹¹ is üdvözl.

Szeretettel ölel

Károly

4.

Pécs, 1939. III. 14.

Kedves Barátom,

ne vedd komolyan a levélpapírost¹² biológiai szigorlat közben, hivatalos keretből írok - és üdvölközök fel azon, hogy Neked írhatok. A leveledre keveset válaszolhatok. Amit Te Debrecenben csinálsz, azzal, úgy érzem, együtt lehetek, számíthatsz rám. De azt is látom, hogy nálunk valóban a szellemi élet feltétele az elkülönülés. Legyünk elegek magunknak (magamnak és igazi barátainknak), minden azontúl szétforgácsol, szétszórja és feloldja az eszmét - de aligha a Te értelmében.¹³ Nem lehet magunkat attól függővé tenni, ami a legjobb esetben idegen, legtöbbször ellenséges velünk szemben.

Lacival most, szerencsére, jót tett az ellenséges külvilág. Mert talán már tudod: újra ír és publikál.¹⁴ Egy valamirevaló embernek sohasem az Énjében van a hiba. Az Én ugyanúgy lehet kozmikus, mint a Kozmosz maga. Micsoda *kút* az Én: *ἐδιζήσάμην ἐμαντόν*.¹⁵

A Fájához írt dolgozat¹⁶ még nem hoztam el Lacitól, mert még ő is foglalkozott vele, s ott nála nem tudtam elolvasni. De a „Mythosok határán”-t¹⁷ elhoztam, s azóta többször elmélkedtem rajta.

Nagy általánosságban T. S. Eliot-ra emlékeztet ez az ömlő és mégis súlyosan magvas líra. (Eliot kitűnő esszéista is, az „Antik költőben”¹⁸ idézem.) Már magában véve, mint jelenséget - függetlenül attól, hogy mennyit értettem meg belőle - üdvözlöm a magyar irodalomban. „Adj Ideákat az időnek” - ennél szebb felszólítást alig hallottam még: magyarul biztosan nem is volt még. Ez egyénileg is mélyen érint.

„Fel kell az eszmét oldani” - ezt bőven ki kellene fejtened, éspedig nemcsak versben, hanem igazi feloldó prózában is, nem romantikus (bár azt is élvezem), hanem klasszikus esszében. Erre is vágyom Tőled - talán éppen a készülő Sziget számára.

Tudom, hogy a kettő egyszerre nehéz - s én nem szívesen mondanék le (Berzsenyivel szólva) „ömlédesről” sem. Nézd meg, mint „csinálja” ezt Hölderlin. Nem mintha én nem szeretném és élvezném Gulyás Pált úgy, ahogy van. („Az Ideákat fel kell oldani” kezdetű töredék¹⁹ a leveledben mily szép!)

Ölel

Kerényi Károly

5.

Bp., 1939. IV. 22.

Kedves Barátom,

nagyon sajnálom, hogy a húsvéti szünetben nem találkozhattunk. Lett volna beszélgetni-valónk. A Sziget összeállításával foglalkozom. Van-e tanulmányod (nem nagyon hosszú) vagy *költeményed*, „mitológiai”, hozzá? Sürgős volna megtudnom. „Mitológia”, „vallás”, „ideálok” lesznek a tárgy.

Ölel

K. K.

6.

Pécs, 1939. V. 2.

Kedves Barátom,

köszönöm készségedet. „A mythosok határán” közlése a „Szigetben” megfordult az én fejemben is, de ellenargumentumnak éreztem azt, hogy túlságosan összefonódik a *személyemmel*. Az se segítene, ha az ajánlást elhagynók. De ha volna olyan későbbi fogalmazásod róla, amelyben ez a személyes vonatkozás jobban a háttérbe szorult s az „eszme” még jobban az előtérbe... Te szoktad fejleszteni a verseidet! S remélem, nem fogsz félreérteni: a vers úgy, ahogy van, a személyes vonatkozás miatt *is* kedves nekem, s *másutt* szívesen látnám *így*. Csak a Szigetben kell, érzésem szerint, személytelenebbnek lenni. (Levélformát, amely tiszta tárgyi és eszmei tartalmat irányít egy „Te”-hez, egyébként el tudnék képzelni.)

Tárgyi szempontból e kötetbe elsősorban „mitológiai” gondolatmenet illik. Laci is a „Mítosz emlőin”-t ígérte. A május 13-ával végződő héten kellene a kéziratot megkapnom.

Pünkösdkor Budapesten leszek, de akkorra már korrektúrákat szeretnék produkálni. A Sziget további életterve, azt hiszem, nagyon a kedved szerint lesz. A tágabb keret - így gondolom - a „Kétnyelvű Klasszikusok”. Ennek két sorozata: A. Szövegek Sorozata. Ebből most, a Szigettel együtt, készül a Homérosi Hermés- és Dionysos-himnusz.²⁰ B. Tanulmányok Sorozata.

Ennek lenne az egyik kötete Sziget III, de el tudok képzelni a jövőben egész kötetre menő tanulmányt is ebben a sorozatban. Minél több antik és mitológiai szöveget „feloldani!”

Nagyon várom írásodat, s baráti kritikát nyújtok is, el is fogadok. Legjobb mindig pesti címemre írnod.

Szeretettel üdvözöl

Kerényi Károly

7.

Gulyás Pál Budapestre címzett levele:²¹

Debrecen, 1939. V. 12.

Kedves Barátom,

egész hetem s azelőtti napjaim is folytonos töprengések közt teltek el. Persze közben egy kissé szégyenletes* iskolai vergődés, hatalmas óra-kvantummal... Te, aki Európát járod hétről hétre, talán nem is sejtéd, mit jelent ilyen bányász-munka... Ez mentse, hogy csak a jövő hét folyamán küldöm el - ha közbe nem vág egy megalázó* iskola-látogatás - *Antik élmények* c. tanulmányomat,²² amely már három éve itt hever a fiókomban, de nincs kedvem lemásolni. *Kiéltem* egy processzust, - elég! *Magamnak* írtam. Nem is küldöm el nagy remények között, - inkább készségem jelét akarom vele megmutatni. Különben mind erősebben felújul bennem az Evangélium vágya: tökéletesen ennek az *Abszolútumnak* adni át magamat. „*Költők sorsa Debrecenben*” c. tanulmányom²³ ezt az utat jelzi. Az antikot azért nem temetem el; de úgy fogom szerepeltetni, ahogy a *Dies Irae* a Sibyllát: *Dávid* mellé kombinálva...

„*A mythosok határán*” c. versem sajtó alatt.²⁴ Az elemek kavardása fölött győzzön - a *Hal!*

Fenti címmel egyszer írok tanulmányt is s megmagyarázom benne a verset, - mint Keresztes Szent János a magáét.

Szeretettel köszönt s elnézést kér késedelméért:

Gulyás Pál

* Ti. Apollón szempontjából, - de Krisztuséból nem. Ezért menekülök hozzá. Ő a koldusok Istene...

8.

Kútvölgy, 1939. V. 28.

Kedves Pali,

leveledre csak azért nem válaszoltam rögtön, mert Lacit vártam, hogy megtudjam, mit tehetnénk közös erővel elhatározásod megváltoztatására. Tegnap volt itt Laci, elhozta a „Mítosz emlőin” c. páratlan kis ars poeticáját, s neki írt lapodat is. Abból látom, hogy Te csak azért nem akarsz a Szigetnek valamit elküldeni - elküldeni a magyar földről nézett Aischylost például -, mert nem érzed, hogy én is érzem ennek a nézésnek a szükségességét.²⁵ Minden érvelés nélkül erre kérlek: hidd el nekem, fontos nekem és fontos - nézetem szerint - a magyar „Sziget” számára (Laci „Kisebbségnek” nevezi egy más szempontból) ez a nézés mód. Nekem

fontos, mert ha Ti (Te meg Laci), akik két lábbal álltok a magyar földön, nem jelenítitek meg számomra újra meg újra ezt a világhelyzetet, ha nem vagytok légkömbömben a magyar hemiszféra, hidegfényű magányos bolygóra dobódom el, valahová nyugat felé, de sajnos, azt hiszem, csak bukácsoló fél-bolygóra, mert egész, az csak mindazzal együtt lehetek, amit szeretek.

Nem tudom, emlékezel rá, a Gellérthegy lábánál vártunk valami autóbuszra, amikor elkezdtünk Aischylosról beszélni, s akkor eszméltem rá először, hogy *mi* vagy: egy magyar a mitológia oldaláról, sőt annak aischylosi oldaláról (Laci a sophoklesi oldalról való), onnan, ahonnan a Prometheus puhaszívű természeti lényei (Néurus leányai), de csodaszörnyei is valók. Hattyúformájú Gráják! Emlékszel erre? Nem találkoztál velük Debrecenben, Te utolsó sámán? (*Utolsó* főképp, ha nem kapom meg, amit kérek.)

S Te nem akarnád nekem interpretálni, mondjuk, Aischylost? S interpretálni mindazoknak, akik a *Te* interpretációra jobban rezonálnak, mint az enyéimre? Azt hiszed, ha már Sziget, legyen *egyhangú*? Mert föltétlenül a magas színvonalat akarom, vissza kell-e utasítanom a színpompát?

Hidd el tehát, hogy nem csak azért kértem Tőled tanulmányt, mert valaki vagy (többek között Laci kevés barátja közül egy), hanem mert valami vagy, számomra fontos *ténye* magyar létünknek, s fontos tény a lét számára is. S ha annyira becsülsz, engedd meg nekem, hogy nyíltan megmondjam majd, ha valamilyen okból mégsem a Szigetbe valónak találnám azt, amit írtál (mindnyájunknak vannak hullámvölgyei, de ritkán tudja az ember maga megítélni, hogy a völgy valóban völgy-e, vagy olyan mély-e, mint amilyennek érzi).

De ezt csak azért írom, hogy megnyugtassalak: nem fogsz zavarba hozni, ha ez az eset állana be. S becsülésem sem volna kisebb irányodban: *ami* vagy, vagy ontológiailag, megváltozhatatlanul, és felismertelek.

Amit külső akadályokról írsz, jobban megértem. Nekem talán még undokabb dolgaim voltak az utóbbi időben: egy egész egyetemi tanáccsal veszekedni, támadásokat visszaverni, halálra-ítelt értékeket menteni. Az egész Sziget eltolódott két héttel. Ha ezalatt mégis (mondjuk jún. 15-ig) kész lennél valamivel, amiből - akaratod ellenére is - kiderülne Aischylos és a Kalevala rokonsága, küldd el: várok rá.

Kár, hogy pünkösdre nem jöhetnél fel. Nyáron okvetlenül találkozoznunk kell. Elfogadnál-e a Keszthelyi Nyári Egyetemről, amelyet vezetnem kell, előadásra meghívást? Augusztus 2. vagy 3. hetében lenne. Beszélhetnél (vagy felolvashatnál) akár a Kalevaláról, akár a magyar költőről Debrecenben. Talán még Laci is elfogadna most hívást (más évben nem fogadta el, de újra szólok majd neki). Mellékesen: a VII. Gergely komoly siker.²⁶

Várom sürgős válaszodat (Pécsre csütörtökig, azután Pestre).

Ölel

Károly

9.

Pécs, 1939. VI. 17.²⁷

Kedves Barátom,

e pillanatban nem tudhatom, hogy Antik tanulmányaid megérkeztek-e a Kútvölgyi útra, mert 3 nap óta távol vagyok. Ha még nem küldted volna őket, kérlek, tedd most már sürgősen.

Keszthelyről talán már írt Neked Laci is. Nem lesz belőle az idén semmi. Túláságos nagy árat kellett volna érte fizetnem - az időmből és a szellemi tisztaságérzésemből. Isten mentse meg az embert egyetemi kollégáitól - főképp mint együttműködő barátoktól. Mert mint ellenségek még kitüntetőkké lennének, ha egyáltalán volna valami jelentőségük.

Ha a vakációban itthon maradnék, vagy valamilyen okból (háború) vissza kellene jönnöm Itáliából, ahová jún. utolsó napjaiban utazom, jó volna valahol, magyar vidéken, esetleg Debrecenben, egymással összejönnünk (Lacit is gondolom), s egész intern kis nyári akadémiát csinálnunk.

Majd életjelt adok magamról, s Te is, kérlek, írd csak a Kútvölgyi útra.

Ölel

Károly

10.

Bp., 1939. VI. 17.²⁸

Kedves Barátom,

Antik-élményeidet rögtön és egyhuzamban elolvastam. A Szigetnek ebbe a kötetébe különösen beleillik (terjedelem szerint is), amit „A homérosi alap megnyílik” címen és azután tovább Aischylosról írsz. Engedd meg, hogy ezt kiemeljem „Aischylos-élmény” címmel.²⁹ Nem csatlakoztam, mikor Aischylosszal való kongenialitásodat felismertem. A többi a most készülő Sziget-összefüggésből több tekintetben (tartalomban és hangnemben) kiesne (főképp az egyébként nagyon helyes és finom Csengery és Kempf bírálatok³⁰).

Mindezeknek inkább műhely-tanulmány jellegük van, s így értékesek is. Ha később publikáld őket, s velük együtt az Aischylos-részletet is akarnád, ennek nem lesz akadálya: csak később legyen mint a Sziget! Néhány apró megjegyzéssel is rendelkezésedre állhatok Neked majd akkor, ha óhajtod. *Most* megmaradnék a csúcson: Aischylos-élményednél, kérlek tehát, ezt engedd át külön (az alcímekre így nem is volna szükség). Korrektúrát idejében küldök. Ha nem kapok rögtön választ, *igen*-nek veszem, s máris nagyon köszönöm. Jöjjön később egy nagyobb Aischylos-tanulmány is!

Ölel

Károly

11.

Bp., 1939. VII. 1.

Kedves Barátom,

holnap utazom Olaszországba. Majd megírom címemet. Ha valami kellemetlen szükség-szerűség vissza nem hoz, ott kinn maradok aug. végéig. Az „Aischylos-élményt” nyomdába adtam. Pár apró részt el kellett belőle hagynom: azokat a mondatokat, amelyek az eredeti nagy dolgozat összefüggését szolgálták. Így az egész jobban lekerekedett, anélkül, hogy a Gulyás

Pál-féle és -ízű Aischylos-élményből bármi elveszett vagy meghamisult volna. A korrektúra utaztatásával, még nem tudom, hogy leszünk, de júl. végére a kötetnek kész kell lennie. Ha visszatértem, az egész kéziratot visszaküldöm, megjegyzéseimmel együtt. *Jegyzetes* Aischylos-kiadásokból a legkönnyebben használhatók a Teubner's Schulausgaben (Leipzig). Agamemnon-hoz: Enger-Gilbert-Plüss, Perzer: Teuffel-Wechlein; Prometheus: Schmidt, 7 gegen Theben, Die Schutzflehenden és Die Eumeniden: Wechlein. A Choephoroi legjobb kiadása Wilamowitztól való, s Berlinben, Weidmann-nál jelent meg. Ha elfogyott volna, az is van Teubnernél Wechleintől. Ezek átlagban 3 márkás könyvek (inkább olcsóbbak).

Egyelőre tehát csak ezt a lapot küldöm. Talán ez után a démoni nyár után (ahogy a *dél* is démonjárta óra!!)³¹ eljön a nagy nyugalom számunkra (ó, az asklépioszi kétértelműség) s együtt lehetünk.

Addig is üdvözlő szeretettel

Károly

12.

Bp., 1939. IX. 20.

Kedves Barátom,

ma kaptam meg az első kötött Sziget-példányt a nyomdától, mintának. A jövő héten már útjára kelhet. Természetesen rögtön küldök példányt Neked. De arra kérek, küldd el azoknak az ismerőseidnek a címét, akiknek előfizetési áron (2,50 P-ért, a bolti 3,50 helyett) adhatnók a kötetet. Olvastam két dolgozatodat is, amit Laciról írtál.³² Nagyon helyeslem. Mid jelent meg még ezenkívül? Tudd, hogy mindent szívesen olvasok Tőled. De legszívesebben ismét együtt lennék Veled. Nem jössz fel mostanában? Nem érzed-e összeverődésünk szükségét jobban, mint valaha? Egész nyáron Itáliában voltam, - szigeten, csak két igazán szigeti tanítványommal, a Brelich fiúkkal³³ elmélkedve együtt.

Írj, ha röviden is.

Szeretettel üdvözlő

Kerényi Károly

13.

Pécs, 1939. X. 3.

Kedves Barátom,

itt küldöm vissza tanulmányodat, amelyből az Aischylos-részt - kissé talán önkényesen, (elnézésedet kérem utólag is) - kiemeltem a Sziget számára. Most még egyszer elolvastam az egészet s tanulmányaid kötetében okvetlenül kiadandónak tartom, különösen a homérosi részt. Ahol tárgyi kifogásom volt, oda jegyeztem felismerhető és kiradírozható módon. Megint más az, ha esetleg a felfogásban nem értünk egyet, mint például a tragikusok esetében itt-ott. De ezt hosszasan kellene kibeszélnünk. Éppúgy azt is, amit Te a Sziget- és Tanú-elv ellentétességének nevezel.³⁴ Én *kiegészítést*, nem ellentétességet érzek itt, s a legmélyebben közös alapot,

mert közös komolyságot. A Tanú-elv extenziót akar, a Sziget *intenzitást*, de az intenzitás nem kizárólag centripetális valami: ellenkezőleg, a legnagyobb kisugárzásra képes, vagy legalábbis - intenzív kisugárzásra.

Mindenesetre: nem szabad lemondanunk sem az egyikről, sem a másiktól.

Sziget-kötetek a napokban lesznek a kezemben, akkor rögtön küldök Neked is, és Reád való hivatkozással azoknak is, akiknek a címét megírtad. Ezek úgy fogják kapni a Szigetet, mintha régi előfizetők volnának, nem a bolti áron (úgy csak a Tőled is megjelölt *intézmények*). Tervezek új kötetet is, s elvben a vers sincs kizárva belőle. Ha lesz valamid, esetleg ennek a Sziget kötetnek, vagy a vele együtt (pár nappal később) megjelenő Homérosi himnusz kötetnek apropójából (ezt a kötetet is küldöm majd), ne feledkezz meg rólam.

S főképp: jöjj fel minél előbb Pestre, ha már én nem mehetek Debrecenbe. Ma már olyan nagy a katasztrofális feszültség körülöttünk, hogy *csak* a szellemnek lehet élni, a Plótínos-töredék értelmében (Sziget III zárószava³⁵). Lássuk tehát a *vers*- és a *tanulmány*-kötetet!

Szeretettel köszönt

Kerényi Károly

14.

Pécs, 1939. X. 10.

Kedves Barátom,

ezen a napos reggelen tettyei³⁶ lakásomban (ilyenek látták a Kétnyelvű Klasszikusok megindulását is) elhatároztam a következő lépés megtételét azon az úton, amelyet előbbi lapom jelzett. Holnap adom nyomdába azt a Berzsenyi-tanulmányomat, amelyet Laci is használt és említ könyvében³⁷: az „Ismeretlen Berzsenyi”-t.³⁸ Ez filológiaiabb természetű, mint pl. Laci Berzsenyije vagy a Sziget-beli tanulmányok. De ugyanilyen „filológiaiabb” természetű a Te Homéros-od is. Miért ne induljon meg most egy *ilyen* természetű sorozatunk is - *Magyar Éjszakák* címmel?³⁹ Valami kockázat volna (anyagi), de nem több, mint amennyi már 50 vevő esetén busásan bejönne. Homéros-tanulmányod *előkelő* kiállítása 500 példányban talán 60 P-be kerülne, ára 1,50 P lehetne (boltban 2 P). A többit kiszámíthatod. De az is meglehet, hogy a szedés költségét biztosítani tudom valami úton. Mindez most kevésbé fontos, mint ez egyszerűen: működésbe jönni.

Sziget, Kétnyelvű Klasszikusok, Magyar Éjszakák azzal *együtt*, amit Laci megindít meg abba-hagy⁴⁰ (de nem hagyná abba, ha mi ketten sodornók), a magyar szellem platóni Akadémiáját jelentené. Nem kell hozzá több, csak három egész ember!

Hívnak a reggelimhez, s azután le kell mennem a hegyről órára. Tehát most csak ennyit.

Szeretettel

K.

A tanulmányod kinyomtatásának (ill. a „Magyar Éjszakák” számára: a *szedés* előállításának) máris megvan a módja: a pécsi filológiai folyóiratban, a *Műhelyben* (az „Ismeretlen Berzsenyi”-t is az szedeti ki); Koszó János kollégám itt egészen rendelkezésünkre áll, és pedig *rögtön*. Küldd el nekem *Pestre a tanulmányt*, nyomdakész formában, s valami *tárgyasabb* címmel, pl. „Homéros-élmény”, de a *Te hangodon*, úgy, ahogy volt!

15.

Bp., 1939. X. 13.

Kedves Barátom,

nagyon örültem lapodnak, mert kérlelhetetlen kritikusnak ismerlek, akinek érzéke van lényeghez és színvonalhoz. Készítsük tehát a Sziget IV-et! Sziget III-t szántszándékkal *hidegebbre* temperáltam, Sziget IV lehet melegebb, líraibb. Ciklusod abba még jobban fog illeni. Mindazt, amit írsz, teljesen magamévá teszem, sőt *tettem*, még mielőtt írtad volna. Amit meg kellene alakítani, ez: a Kétnyelvű Klasszikusok Pártolóköre. Ebben - önmaga feladása nélkül - bármely irodalmi társaság részt vehetne, *elsősorban* az Ady T. Ha csak 100 emberünk volna, aki egy évben 12 P áron (de sokkal magasabb értékű) könyvet *biztosan* átvesz, adhatnánk egy Catullus-vastagságú⁴¹ kétnyelvű, s legalább 2 szigetnyi tanulmány- és költeményes kötetet, kötve, a mostani ízlésnevelő formában. S ha e kör szilárd és széles, felvenne biztosan ilyen formátumú és szellemű egyéni köteteket is: Gulyás Pál- és Németh László-könyveket. Laci maga jött hasonló gondolatra. Hárman új, szellemi magyar irodalom lehetőségét teremthetnék meg. Az első lépések megtételére máris itt van az én pécsi organizációm, amely a Szigetet adminisztrálja. De adjon Debrecen talajt!

Írj, és nagyon várom, hogy beszélgessünk erről s másról.

Szeretettel ölel

K. K.

16.

Bp., 1939. X. 25.

I., Zalai út 5/C

Kedves Barátom,

új lakásomban első, ünnepi olvasmányom „Tékozló”-d volt. Köszönöm, hogy elküldötted. A Homéros-tanulmány, nézetem szerint, így jöhet, ahogy van, az új alcímmel. De a főcím! Nem lehetne a II. rész eddigi címe: „Homéros 1936-ban” a főcím, s mellette természetesen minden többi alcím megmaradna? Kellene ilyen, tárgyiasabb és jobban körülhatárolt főcím, s *ez* volna a legpontosabb. Azután: az Ady- és Dante-tanulmány⁴² miért nem jöhetne később a „Magyar Éjszakák” sorában („éjtszaka” érzésem szerint csak „mikor?” kérdésre)? Erről beszélnének, ha fent lennél. S remélem, leszel. Némethékkel úgy beszélünk meg, hogy Laci premierje⁴³ előtt pénteken du. és este mindnyájan nálam lesztek. Ella⁴⁴ is üzeni, hogy jöjj fel eszerint. Szombaton is együtt leszünk, s így tovább: nálam éppúgy otthon vagy, mint Lacinál. Köszönöm felajánlott stílári segítéségedet, s élni fogok vele újabb dolgaimmal kapcsolatban. „Bérzsenyi” 18 éve kész, ezen egy betűt sem akarok változtatni, hanem úgy adom ki, mint *okmányt*. Debreceni tanulmányodat **sajnos** nem olvastam.⁴⁵

Várom lapodat és szeretettel köszöntelek

K.K.

17.

Bp., 1939. X. 30.

Kedves Pali,

jó lenne, ha most jönnél, és pedig úgy, ahogy már Ella is bizonyára megírta: pénteken délben egyenesen hozzánk (Zalai út 5, a 81-es - zugligeti - villamos Zalai út megállójánál). Ez legyen biztos megállapodásunk, akár elkészül Laci, akár nem, és bármit is ír *ezentúl* Ella. Ha ez Neked jó, írd meg rögtön, s rögtön írd erről is: akarsz-e velünk együtt páholyt venni a premierre? Laciék ezt tartották a legalkalmasabbnak, s rendelkezésre bocsátották a szerzői kedvezményüket ebből a célból, úgyhogy egy személyre kb. 3,50 P jutna. Tehát erre vonatkozó válaszodat is kérem mindjárt, hogy a jegyet szerdán megvehessük.

Debrecen-tanulmányodban - sejteted - különösen ehhez a mondathoz tapsolok: „*Mindenség nélkül nincs magyarság!*”

Mennyivel mélyebb, igazabb ez, mint az *egész* Illyés! S mennyire örülök, hogy Hölderlin megérintett: már adventjében nagy, ha nem is karácsonyában.

Magditól is üdvözlöt

szeretettel

Károly

18.

Bp., 1939. XI. 12.

Kedves Pali,

most csak a *technikai* dologra felelek sietve. A „Költők Debr.”-ben jó volna a „Magyar Éjszakákba”, ha az egységes *fedőlappal* el lehetne látni. De ez a fedőlap csak most terveződik, s azonkívül Rozsnyóról Bpestre kellene felküldeni a fedéltelen különnyomatokat. Inkább azt ajánlom, maradjon a lenyomat külön, de mint az Ady Társ. kiadványa, amelyet majd *jegyzékeinkbe* felveszünk. De *most* jelenjék csak meg *minél* előbb. Az Ady Társ. „*Debreceni*” megjelölése - ha megfolyamodjátok a belügyben - talán elmaradhat.⁴⁶ Szélesebb, *univerzálisabb* lenne, ha elmaradna...

Német barátom⁴⁷ még itt van, s nem tudom magam eléggé koncentrálni. De mihelyt mindent átgondoltam és Lacival is beszéltem, újra írok.

Szeretettel,

a feleségednek ismeretlenül is kézcsókkal

Károly

19.

Bp., 1939. XI. 17.

Kedves Pali,

tegnap du. végre sikerült Lacival beszélni. Neki 27-én kell katonának jelentkeznie, tehát ebben a hónapban nem mehet Debrecenbe. Nekem is nagyon nehéz volna ez most (Altheim még

mindig itt van). De köszönjük a meghívást és én a magam részéről okvetlenül eleget is teszek neki, valamelyik későbbi, alkalmas időpontban, esetleg még ezen a télen. A Földessy-könyveket köszönöm, főképp „A. értékelését”⁴⁸ olvastam, egyetérzéssel. Szeretném megköszönni és viszonzni egy Hom. himn. kötetet. Írd meg kérlek, ebből a célból, F. címét nekem, s egyúttal azt is, hogy kinek küldhetnénk Debrecenben 4,80 helyett 3,60-ért *kötött*, vagy 2,60-ért *kötetlen* himnusz-kötetet? S kinek felszólítást az erre s a Szigetre való előfizetésre? Megkaphatnám esetleg az Ady Társaság tagnévsorát?

Ha az „Ady Társ.” valamilyen okból a „Debreceni” jelző *használatához* ragaszkodnék, az sem volna baj, de az erre vonatkozó állásfoglalást szeretném minél előbb megtudni. A himnusz-kötetről való kritikádat is nélkülözöm, s általában továbbfejlesztését terveinknek.

A pécsi dékáni szózat⁴⁹ nyomtatott formája csak kivonata annak, amit mondtam.

Szeretettel

Károly

20.

Pécs, 1939. XI. 28.

Kedves Barátom!

Leveledre, amely az Ady Társaság s vele az új magyar idealizmus izenete is volt,⁵⁰ jobban kellett volna sietnem a válasszal, ha a válasz nem volna annyira magától értetődő, annyira természetes. Nemcsak előzetes budapesti megbeszéléseink miatt, hanem az Utaknak tőlünk alapjában véve független találkozása következtében. Ez a találkozás megtörtént, mielőtt külső jelét, azt az épületet, mely e találkozás értelme kell legyen, építeni kezdtük volna. Hát építjük.

Azt már előbb megírtuk - Németh Laci is, magam is -, hogy egyelőre nem tudunk Debrecenbe utazni. Laci testileg különben is nehezen mozgatható, de mindent megteszek, hogy a legközelebbi alkalomra már mehessünk. Ami engem illet: örömmel és minél előbb.

Egyelőre a Te Homéros-tanulmányod s az én Ismeretlen Berzsenyim van sajtó alatt, a „Magyar Éjszakák” c. sorozat két első füzeté, amely - megbeszélésünk szerint - már az Ady Társaság kiadványaként jelenhetik meg.

A Homérosi Himnuszok kiadását folytatjuk s eddig megjelent kétnyelvű klasszikusainkat is szívesen bocsátom a Társaság tagjainak rendelkezésére, ha névsorukat megkapom. Intézetem benne van a terjesztés munkájában s a mitológiát és antikvitást méltányló új magyar idealizmus jegyében szívesen áll rendelkezésetekre. Talán még karácsony előtt sikerül az eddigi kiadványokról teljes jegyzéket szétküldeni.

Fontosnak azonban nem a sietséget tartom, hanem a csendes, mély tüzet. A „kiégett sámanok”⁵¹ (nem így mondtad?) lassú felmelegítését.

Mihelyt előterjeszteni valóm lesz, akár eszmei, akár anyagi, meg fogom tenni. Egyelőre csak arról kérek felvilágosítást, hogy kisebb, különnyomatszerű nyomtatványok nyomtatási (nem szedési) költségére - a Homéros 1936-ban-ra gondolok - van-e valami fedezet? S általában mennyi pénze van ilyen célokra a Társaságnak? A Homérosi Himnuszok folytatására - amennyire emberileg lehet - már biztos a fedezet.

Köszönöm tehát szíves bizalmatokat s a magam bizalmáról is biztosíthatlak Benneteket. Onnan ismerjük egymást, hogy azok vagyunk, amiket írunk. És ez elég.

Baráti tisztelettel híved és hívetek

Kerényi Károly⁵²

21.

Pécs, 1939. XI. 29.

Kedves Pali,

küldöm a korrektúrát.⁵³ Légy szíves kijavítva sürgősen (s a kézirattal együtt) visszaküldeni, dr. Koszó János kollégám címére (Pécs, Mecsek u. 17.), aki viszont majd nekem küldi. Sok hiba lesz, mert a nyomda belső korrektúráját még nem végzett, hanem sürgetésemre rögtön ide küldte az anyagot.

Feleségem írja, hogy írtál. Láthatatlanban is köszönöm. Tegnap „hivatalosabb” levelemet bizonyára megkaptad, azóta semmi újság.

Ölel

K.

22.

Pécs, 1939. XII. 13.

Kedves Pali,

köszönöm mindazt, amit legutóbbi levelem óta küldtél, különösen leveledet s a Domby-tanulmányt.⁵⁴ Ez valóban sorozatunkba való volna, s formátuma is csak a Magyar Éjszakákba nem engedi be. De egyébként! Legyen csak Ady Társaság-kiadvány, s nyisson meg egy speciálisabban debreceni alsorozatot. Visszaküldöm a korrektúrát, mert talán szükségem van rá. A Hom.-korrektúra megérkezett ide, holnap beszélem meg a nyomdával Pesten.

Nagyon érdekelt, amit a mitológia-tanulmányom⁵⁵ kritikájául írtál. Idegenkedésedet azzal szemben, amit te módszeremnek s az elemek csoportosításának nevezel, megértem. A filológus lelkiismeretében ugyanis mindig ott vannak azok, akik a tárgyról már írtak. Számontartja az előrehaladást és visszaesést, felhasználja, amit már kidolgoztak és segítségül hív még figyelembe nem vett dolgozatokat. Könyvtárban vagy könyvtárral felérő memóriával dolgozik, esetleg könyvtárnyi cédulával. S nemcsak tulajdonképpeni tárgyát, hanem a reá vonatkozó irodalmat is újraéleszti - ha talán csak azért is, hogy még mélyebbre sújtsa vissza a feledésbe.

Te? Csodálkozol: ki lehetett az a Domby Márton? „Később egy lexikon (Szinnyei) elárulta”... stb. Miért nem nyúltál legelőször ehhez a „lexikon”-hoz? - zúdul fel bennem a filológus. Nem kellett volna *legelőször* is Szinnyeitől tanácsot kérned, mielőtt még *egyáltalán* Dombyról írni óhajtottál? S nem oly *természetes* és *kötelességszerű* volt-e ez a tájékozódás, hogy ezzel kár az érdemleges írásra való papirost terhelni? Ha kifogásolod, hogy én ide-oda rángatom az olvasót a könyvtárban, hol ehhez a tekintélyhez, hol ahhoz, *vitás* és szubtilis kérdésekben, mit

szóljon a filológus ahhoz, hogy Te meg azzal kezded, mint vettek Neked ábécéskönyvet s hogy ismerkedtél meg a nagybetűkkel?

Túlzok, hogy a módszerkülönbséget élesen kihozzam, s nem tagadom írói művészetedet, amellyel még a lexikonforgatást is élvezetes megtudnivalóvá emeled fel. De kétségtelen, hogy egyik véglet sem helyes. Téged éppen istenadta írásművészeted csábít el, hogy a legköznapi-bbat is bearanyozzad, én pedig azt mondom: *ezért* kár. Dombyval megismerkedni, vagy Sir George Grey-vel - azért nem.

Nem tudom, megírtam-e már, mennyire élveztem *klasszikus* Németh László-tanulmányodat,⁵⁶ s most - minden csonkítás ellenére - a Pester Lloyd-béli cikket.⁵⁷ Nagyon szeretném, ha megírnád az Összefüggések⁵⁸ c. cikket is, mert csak tanulni fogok belőle. És nálunk sok felvilágosításra van még szükség. Láttad talán, hogy én is milyen „válaszolgatásra” voltam kénytelen a Magyar Nemzet dec. 8-i számában!⁵⁹ Szellemi életünk széttöredezettsége olyan, hogy szinte *rossz* szigetek halmozásáról lehetne beszélni. Ezért is meg kell csinálnunk az egymás mellett laposuló szigetek *főle* a *magas* szigetet.

Olyasmit hallok, hogy jan. első napjaiban feljössz Pestre.⁶⁰ Nálunk bármikor otthon vagy, de teljesen szabad is vagy. Írj minél előbb. Ha a színházjegy gyötör, fordulj kérdéssel Laciékhoz, én már nem tudom, hogy volt.

Ölel

Károly

Ilyen körlevelek⁶¹ mennek szét, mint az itt mellékelt, egyelőre a Sziget-olvasók és a Parthenon-egyesület⁶² tagjai körében, kb. 600.

A debreceni címekeket még várjuk, s a tervezett felhívást is bármikor hozzá lehet ehhez csatolni, vagy fordítva: a felhíváshoz ezt.

Ezzel főképp azért indulok már most, hogy az *indulás* meglegyen.

Várom tehát a felhívási tervezetet!

K.

23.

Bp., 1939. XII. 23.

Kedves Pali,

ma igen jó napom volt, megjött kedves leveled, s előzőleg Laci is váratlanul betoppant. Most csak köszönet a levélért és teljes egyetértésem kifejezése azzal is és a kiáltvánnyal is. Minden egyébről személyesen. Írd meg pontosan, mikor érkezel és Laciéknál vagy nálunk szállsz-e meg. Ha az idő ilyen szép marad, tehetünk - éjszakázások helyett - nagy sétákat.

Kellemes karácsonyünnepet Neked is, kedves családnak is.

Kullervo! Kullervo!

Ölel

Károly

Kalevala-tanulmányodat éppen visszaadtam Lacinak!⁶³

24.

Magyar Nemzet jan. 3., 5. és 9.⁶⁴
Bp., 1940. 1. 14.

Kedves Pali,

Lacival beszéltem s ezt kérjük együtt: az előadás legyen Debrecenben 3-án, ha a kassaiak nem óhajtják okvetlenül a 3-i dátumot. Ha ők ezt feltétlenül kívánják, *írjanak mind a kettőnknek rögtön*. Ebben az esetben lehet Debrecenben 2-án, Kassán 3-án. Laci előadásának címe: *Hűség és kultúra*; az enyém: *Szellem és költészet*. 45-45 perc kellene. Nem lehetne egészen estére tenni, 1/8-10-ig az egészet? Ez csak kérdés. Kassáról várjuk a meghívást, anélkül nem mehetünk.

Ölel

Károly

25.

Gulyás Pál levele Kerényi Károlyhoz és Németh Lászlóhoz.⁶⁵

Kedves Károly és Laci,

feladtam a részetekre címzett leveleket.⁶⁶ Ide küldték, nem tudván a pontos címet. Nem akartam felbontani, belehelyezve a kakukk-üzenetet. Félttem, Laci séma-korrektisége bíró kezére juttat. Ezért ezt a külön levelet paralel futtatom. A kassaiak febr. 4-ét, vasárnapot kérik. Este 6, 1/7 körül. Ti gyertek febr. 2-re Debr.-be, délre. Este 1/6-kor előadtok a Déri M.-ban. Másnapra már le van foglalva mások számára a Múzeum. Csak a Kollégium v. a Zeneiskola áll rendelkezésre legfeljebb - febr. 3-án. De sietni kell! Legjobb lenne itt Debr.-ben febr. 2. Másnap déli 11 ó. 53-kor elindulnánk Kassa felé. Odaérnénk este 1/6-ra. Kipihennénk magunkat a Hotel Palace-ban. *Kitűnő szálloda!* Abszolút modern! Másnap este kényelmesen megtartanánk az előadást.⁶⁷ Tehát lenne közben egy pihenő és társalgó nap.

Rettentő sürgős, expressz-választ! Mert rendőrség, műsor etc.!

Nem lehetne így rendezni a címet:

Kerényi Károly: Szellem és költészet (A Sziget-gondolat)

Németh László: Hűség és kultúra (A Tanú-gondolat)

*Ti. Debrecen kapui előtt-höz szeretném, ha explikációt is szolgáltatnátok!*⁶⁸

S a sorrend? Te elől? S Laci utoljára? Sokan itt Lacit óhajtják utóbbinak, - csattanónak. De tudsz Te is csattanni! Ezt is írd meg expressz-lapon.

Egy ötlet

A Költők sorsa Debrecenben Kassán az ünnepünk tiszteletére különlenyomatban megjelenik. Dedikációja:

A Sziget-, Tanú-, a Kassai és Debreceni Gondolat testvéri találkozásának emlékére

Kassa, 1940. február 4-én

az Új Élet és a Kazinczy Társaság.

Laci nem írna-e néhány sor előszót hozzá? A találkozást méltatni?⁶⁹

Kassa ott öröklik két nép határán. S a Kárpátok lábai alatt van a magyar katlan. Az ott olvadó, forrongó gondolatot - a humán, újszerű, nagy, szintetikus magyarság-gondolatot - Kassa frissíti a maga Génuszán át. Kassa népe zárkózott. Arisztokratikus a kassai magyar. De sokáig őrzi a hatást. Sokáig melengeti.

A Sziget-, Tanú- és a Debr.-i Gondolat is sokáig érlel, - a tartós kalóriára rendezkedik be. Együtt indulunk neki egy *városok kulturális szövetsége* szervezésének, - legyen Magyarország ismét nagy és szabad, a tájak Génuszain át!

Debrecen kapui előtt-höz kapcsolnád a szót.

Kassa kapui előtt. - Lehetne ez is a cím.

Egy meglepetést tartogatok Számotokra a műsornál. Egyet már most leszögeznek: a *Sziget*- és a *Tanú*-gondolat aromája lengje körül nyelveteket!

Az est épp ez lesz:

A Sziget-, Tanú- és a Debreceni Gondolat testvéri találkozása Kassán át!

Kassa a végső állomás, - ott ez a gondolat-szintézis a Felvidék számára lecsapódik és a magasabb magyarság strázsája, Kassa így hirdeti tovább, két nép összefolyó, *kétes* határán, - a Szigeten átszűrte mély magyarságot, amely a Gondolat hangtalanságával húz magához, nem provokál, nem henceg, de vonz, vonz és asszimilál...

Kassa tele van magyarkodó parvenüvel, - szükséges neki egy nagy kultúr-magyarság-eszencia. S Kassa zugában, a visszahúzó nemesek, a régi, Sarlós-gárda fiataljai, - *megértenek* bennünket. Várnak a mi *testvéri* szónkra. Ezért legyetek Sziget és Tanú!

Kassa kapui előtt: ez lesz az én ottani bevezetőm. A *Debr. kapui előtt*-tel kezdem s néhány sorral kiegészítem, - a kassai problémák felvetésével. Ahogy itt hirtelen kapkodva írom.

Ha szerdára kapok választ, nekem elmaradhat az expressz. De Kassára inkább!

Gulyás Pál

26.

Pécs, 1940. I. 31.

Kedves Pali,

előreláthatóan pénteken reggel 8.25-kor indulunk Budapestről, s amikor a hó megengedi, oda is érünk. Azt hiszem, Laci is így fogja jónak látni. Az előadást nem a zsebemben hozom, a keret tag, beszélhetek, amiről óhajtod. Te vagy a mester ott is, Kassán is.

Dantéd nagy élvezet.⁷⁰

Ölel

Károly

Zugliget, 1940. II. 7.

Kedves Pali,

zavartalan jóérzéssel gondolok vissza Debrecenre, olyan kizárólagos jóérzéssel, hogy emellett Kassára, mint valami hiányra, gondolni nem is tudok. A Debrecenbe való „hazajövés” még az előadásom bevezető-vallomásán túl is valóra vált. Talán meg sem értenél, ha felsorolnám azokat az apróságokat, amelyek e hatás kialakulásában döntők voltak: apróságok s együtt mégis kiteszik azt, amit mindennél többre becsülök, s amit Magyarországon mindennél jobban nélkülözök - kiteszik a stílust. A stílus pedig elsősorban és alapvetően *életstílus*. Amit az éle-
tetekből (bocsáss meg, hogy erről írok) akaratlanul megmutattatok, az változtatta át bennem egyébként fékezhetetlen kritikámat ilyen jóérzéssé. S ezután - a köszöneten kívül - én Neked mást nem írhatok, mint amit kitűnő német barátom, Altheim szokott nekem ajánlani, valahányszor megfordul nálunk: *megenyhülést*, bölcs elnézést azok iránt, akik körülötted vannak s bölcs koncentrációt önmagadban, koncentrációt azon a magas ponton, amelyet elértél (önmagadban), s ahonnan mosolyogva, világosságot és derűt árasztva nézhetsz le *csak* iskolai jelentőségű dolgokra (hogy a fiad, az a tisztelettudó, helyes kis Gulyásfi jó latinista-e avagy nem) vagy társadalmiakra, sőt irodalmiakra is (kollégáidra, papkárolyokra,⁷¹ kardosokra...⁷²).

Az élet, amely Tied és Tiedé, olyan irányban folyik már, hogy nyugodt nemtörődömséggel adhatod magad művednek - a szelleminek s az Ady Társaság-beli emberinek.

Ebben - nem kell külön is megírnom - mennyire szeretnék segítségedre lenni. A debreceni előadásnak az a *rossz* utóhatása megvan bennem, hogy nehezen tudnék egyelőre másutt is olyan kedvvel beszélni, mint ott. Pedig előadásomkor még nem is tudtam azt rólatok, debreceniekről, amit most tudok, s az az előadás nem is volt még az igazi: igazi kapcsolat a hallgatóimmal rendszerint csak a második alkalommal alakul ki. Remélem, ez még Debrecenben is megtörténhetik. Legszívesebben egész előadás-sorozatot tartanék Nektek - mondjuk a „Görög titokról”, s elmondanám mindazt, amit csak legbizalmasabb körben tudnék elmondani, amit csak ilyen kör, mint a Tietek, *evokálhatna* belőlem.

Kérlek, add át üdvözületemet mindazoknak, akikkel együtt voltam: elsősorban kedves feleségednek, a *női* „mélymagyarság” csodálatos típusának, vele együtt kisleányodnak és fiadnak,⁷³ Juhászéknak - mindenkinek a családban, a nagyleánynak külön is⁷⁴ - és mindazoknak, akikkel náluk találkoztam. Ez az első sor - azután jönnek a többiek, akik mind felüdülést jelentettek nekem, főképpen Pécs, az annyira kevésbé magyar és kevésbé emberi (a kettő Debrecenben egy) Pécs után.

Ölel

Károly

Bp., 1940. III. 13.

Kedves Pali,

ma jutott a Magyar Éjszakák 2 füzeté annyira, hogy intézkedhettem a szétküldésről. Csak az ügyészségi hozzájárulásra vár még a nyomda. Kapsz egyelőre: 40 Gulyást, 10 Kerényit (én 10 G.-t, 40 K.-t). Ezt elajándékozhatod, de még jobban teszed, ha eladod, s tiszteletpéldány csak

nagyon kevés lesz. 200-200 példány Ranschburg G. Könyvkereskedőnél van bizományban *egyelőre*. G. ára 1,60 P, K.-é 1,90 P. Ebből a bizományos 40%-ot kap. Aki tőlünk közvetlenül vesz, G.-t megkaphatja 1 P-ért, K.-t 1,50 P-ért. A tiszta bevétel az illető füzet szerzőjéé, ezért kezdettől fogva pontos elszámolást vezetünk az eladottakról s a tiszteletpéldányokat is feljegyezzük. Hor. Noster 2. kiadása megjelenik.⁷⁵ Mi van a debreceni előfizetőkkel? S az Ady Társ. névsorával? Holnap 3 hétre Rómába utazom (címem: Via Giulia 1.), de április elején szeretnék a terjesztési eszközök birtokában lenni.

Kellemes emlékekkel Kassára

ölel

Károly

29.

Pécs, 1940. IV. 30.

Kedves Pali,

sok mindent kell röstelleni az embernek, ami létének szövevényével együtt jár. Röstellem ezt a késedelmet s még jobban a sajtóhibákat, amelyek most egészen ördögi módon fölénk kerekedtek s bosszút álltak mindazért, amit évtizedek óta irtottunk belőlük.⁷⁶ Eredménytelen küzdelem ez, ha kis magyar nyomdákkal kell dolgozni. A Berzsenyimben is szörnyűk maradtak (pl. a jegyzetek elején). Valami jó korrektort kellene magam mellé nevelnem, de a fiatal-ság még nálam is gondatlanabb.

Nagy András fordításával van tervem⁷⁷ - nem a Magyar Éjszakákban, oda nem való -, hanem a Kétnyelvű Klasszikusok most meginduló közép- és újkori sorozatában. Erről beszélek majd a kiadóval (Officina) s megírom az eredményt.

Olasz könyvem megjelent, most készítem sajtó alá a német kiadást,⁷⁸ máj. 1-jére kellene kész lennem vele, de máris lehetetlen. Rómában a Gyermekestenek párja készült el zömében: Koré: az isteni Leány mitológémája.⁷⁹ Irigyellek, hogy olvashatsz is: nekem állandóan írnom és előadnom kell.

Mikor láthatjuk egymást? Jólesne elbeszélgetni. Egyetlen vigasztalás, hogy a sajtóhibáknál különb bajok is vannak a világban.

τέτλαθι δὴ κραδίη...⁸⁰

Károly

(A boríték hátoldalán:) Megjelenik e héten Horatius Noster 2. kiadás. Aláírók?

30.

Pécs, 1940. V. 7.

Kedves Palim,

Nagy András dolgában beszéltem az Officina nyomda és kiadó irányítójával, Löbl Ödön dr.-ral, aki a Hor. Nostert most II. kiadásban hozta, s Villon-nal⁸¹ megindította a Kétnyelvű Klasszikusok *középkori* sorozatát. Elvben hajlandó az *újkori* klasszikusokat is megindítani,

talán éppen a *Tengeri Temetővel* (franciául és magyarul). Nagy András keresse fel (Nagymező u. 26.), s hivatkozzék rám, hogy ő az, akinek a Valéry-fordítását ajánlottam. (Nagy András túl gyakori név, semhogy megjegyezhetnék volna.)

Eszembe jut, amit Hamvas Hyperionjáról⁸² írtál. Ismerem, nálam is van másolata, s én már tudom, mennyire énes (én...én... én) és épp ezért (az *eldugott* s mégis ordító én miatt) mennyire hamis. Van benne igaz kétségbeesés is. (Ezt mind csak én tudom igazán megítélni.) De ez az igaz kétségbeesés nem jár igaz úton. Igaz úton (ha néha eltévesztett úton is *talán*) jár a Laci kétségbeesése. Ő nekem kevésbé énes (a Te Én versed értelmében⁸³), mint Hamvas. Laci csak az embereket szokta eltéveszteni. De ezeket megint Hamvas is.

Egyébként hírt vár felőled és ölel

Károly

31.

Pécs, 1940. V. 22.

Kedves Pali,

ne csodálkozz, hogy rendszerint csak Pécsről írok. Itt akad csak előadásoktól, hallgatók dolgozataitól és ügyeitől elforgácsolt időmben olykor mégis egy-egy szabad félórám, s ezt szívesen fordítanám emberekkel való érintkezésre, ha ilyenek itt volnának. Nem marad más hátra, mint írásban érintkezni azokkal, akiket becsülök és akik barátaim, de sajnos, távol vannak. Milyen kár, hogy sorsom nem Debrecenbe vetett! Tudd, hogy ott pályázatot hirdettek klassz, fil. tanszékre. Kövendi Dénes érdemelné meg, hogy odakerüljön, de alig hiszem, hogy sikerülni fog neki.⁸⁴ Nagyon örülök, hogy Buddhához jutottál hozzá - ilyesmit gondoltam abban a levelemben, amelyet debreceni látogatásom után írtam Neked. Ha azt kérded, hogy amit Buddha tanít, nem görög-e? azt felelem, nem. De ez nem akadály arra, hogy ne legyen az emberiség kincse. Nem feltűnő, hogy *magyar* műveltségünkben annyira hiányzik a Kelettel való komoly érintkezés? Mekkora gondolati szűk-ség, ínség! Mennyire szükség van itt az olyan tágító és táguló szellemekre, mint a Tied! „A költők sorsá”-nak megírása bizonyos tekintetben már annak a sorsnak a felülmúlása volt. A Kassa kapui előtt⁸⁵ olvasva talán még jobban tetszett, mint először hallva - ami a nagy költészetnek nem hibája, mert mélyebbre szól, mint pusztán füleknek és füleseknek.

Mi újság van az Ady Társaság körül? Tudod, hogy az érdeklődésem csakis az ügynek szól, s minden magyar ügy napról napra drágább lesz. Lacit ismét sok minden igazolja. Firenzéből egyszer írt lapot,⁸⁶ én feleltem, de újabbat nem tudok róla.

Kedves feleségednek kézcsókom.

Ölel

Károly

Előadsz-e a nyári egyetemen, s miről?⁸⁷

32.

Bp., 1940. VIII. 20.
XII., Zalai út 5.

Kedves Pali,

hallgatásom oka a túl sok gyermekágy. Júniusban megszületett Lucia Magdolna Niké,⁸⁸ júliusban „Labyrinthos” c. tanulmányom,⁸⁹ augusztusban „Das Aegäische Fest” (Komm. Goethe: Faust II 2 tengeri jelenetéhez).⁹⁰ A „Költők sorsa”, jó volna, ha ősszel (itt van már!) Laci Bethlen Katájával együtt jelenhetne meg a Magyar Éjszakákban. Kár volna tovább aprózódnunk s másvalamit indítanunk. S nincs okunk a Sziget- s Tanú-ideát módosítani. *Ellenkezőleg*. De valósítani mindkettőt csak alkotó étellel lehet. Most egy „szakkérdés” még. Úgy tudom, van egy szép román ballada három szarvasfiúról, Erdélyi fordította le.⁹¹ Jó-e a fordítás? Tudnád-e ellenőrizni és esetleg egy „kritikai kiadásban” leírva (Erdélyi szövegét) elküldeni nekem? Vagy Te hívebben lefordítanád, s többi ilyen fordításremekeiddel együtt, mitológiai bevezetéssel, amit szívesen írnék hozzá, kiadnók?⁹² A *szarvas* most tárgyi okokból sürgős nekem, kérem segítségedet.

Kézcsók Feleségednek.

Szeretettel ölel

Károly

33.

Virányos, 1940. IX. 9.

Kedves Palim,

köszönöm leveledet és a fordításokat. Erre a témára legközelebb visszatérek. Ugyanígy a Magyar Éjszakákra, főképp ha a Költőket Debrecenben megkapom. Most egy másik, új lehetőségről akarlak előzetesen és bizalmasan tájékoztatni. Pécsen a filozófiai kar, úgy látszik, megszűnik. A tanárok részben Kolozsvárra, részben Szegedre kerülnek. Sorsomat még nem tudom, de minden szál Erdély felé húz.⁹³ Ha Kolozsvárra kerülnék (ez komoly *lehetőség*), az Ady Társaság működése számára új terület nyílna, hasonló, de talán még termékenyebb a felvidékinél. Erre kell most felkészülni.

Arról is szó van, hogy Debrecenből a természettudós professzorok kerülnek Kolozsvárra. Kérdezd meg Soót,⁹⁴ szó van-e róla is, és írd meg minél előbb. Földessyvel is fogok beszélni, mihamarabb ezekben a személyi dolgokban tisztán látok. Laciéknak a napokban hiába telefonáltam, még mindig felfordulás van náluk,⁹⁵ de remélem, hogy most már ők jelentkeznek. Laci Bethlen Katája kapóra jönne (a Te debreceni Költőiddel együtt) a Magyar Éjszakák kolozsvári megindulásának. Esetleg én is összeállítanék egy füzetet, szövetségünk dokumentálására. Gyönyörű, amit róla írsz. S én természetesnek és magától értetődőnek tartom, hogy a magunkfajta emberek találkozása komoly, egykönnyen meg nem ingó „sziget” jelent.⁹⁶ Amilyen természetes az is, hogy új barátságot nehezen kötünk. Azonban az is tapasztalatom, hogy nehezebb két magyar író együtt és egy terv vonalán tartani, mint egy marék bolhát.

Kövendi ügyében nem vagyok optimista, bár eddig meglepően sokat értünk el. Most az erdélyi fejlemények⁹⁷ is talán kívánni fogják, hogy tanácskozzunk. Ha érdekel, előadhatok Goethe Faustjának Tengeri Ünnepeiről.

Magdi és Lucia is köszöni az üdvözlést.

Ölel

Károly

Kikből áll most pontosan az Ady Társaság vezetősége?

34.

Virányos, 1940. IX. 23.

Kedves Pali,

nagyon sajnálnám, ha „A költők sorsa” a felvidéki nyomdász száraz kútjába esne.⁹⁸ Ha mégis megtörténne, volna másik terv. A Népfőiskola, úgy látszik, megint kútba esik (mennyi kút van ebben az országban!), s Laci az oda felajánlott pénzből „kiadni” óhajt. Elsősorban a Te esszéidet.⁹⁹ (Mellesleg: lapod elhányódott.) Ha kitart gondolata s megbeszélésünk mellett, ez lehetne a Magyar Éjszakák egyik következő kötete (nem kell, hogy *füzet* legyen!), Laci Bethlen Katájával együtt (ennek „Sziget Erdélyben” volna a címe). Csak kitartson. Legalább a Magyar Éjszakák fonalát igyekezzünk - az eszmei mellett - szakítatlanul tartani. Kérlek, fogd Te is erősen a markodban! S ha már szigetiekről van szó: Kövendi valóban az. Nagy nyereség volna (nem az egyetemről beszélek: az azt érdemli, akit akar) melletted ott, segítőtársul. Kérlek, bármit megtudsz a katedra ügye körül, írd meg rögtön, még látszólag jelentéktelen dolgot is. Debrecen őrangyala, Csokonai Debrecenée, örködj! Sorsomat még nem tudom.

Szeretettel ölel

Károly

35.

Virányos, 1940. X. 21.

Kedves Pali,

Ella telefonált valamit „Tékozló” és a „Mythos határain” c. verseidről. Elvigyem vagy elküldjem Zilahynak? Csak akkor, ha Te előzőleg írsz róluk neki. Oly kevés kilátás van arra, hogy ily hosszú költeményeket közölhetnek!¹⁰⁰ Attól tartok, hogy ezek az értékes példányok elvesznek ott.

Az új debreceni kinevezések még súlyosabbá teszik a gúlát Csokonai sírja felett.¹⁰¹ K.¹⁰² megbuktatása egyenest Csokonai sorsára emlékeztet. Nagyon elszomorít. Annak, hogy a kolozsvári tömegből kimaradtam, örülök és könnyű szívvel indulok el Juhász Gyula nyomdokain Szegedre. Lássam, mivé lesznek a görög istenek a Tisza-parton? S mivé leszek én? Bujdosásomnak újabb korszaka ez, meglesz a súlya és mélysége - minden értelemben. Egyedüllétem aligha lesz nagyobb, mint itt, ami a barátokat illeti. Laci hallatlanul egyedül

hagyja az embert - a barátságán bévül. Fülel Lajos hasonlóképpen. Téged, úgy hallom, nem-szellemi küszködés köt.¹⁰³ Tolnay Károly hangja üdítő a tengerentúlról.¹⁰⁴ De az eljut Szeged-re is - ameddig eljut. Az események után a debreceni rektorral együtt nem adok elő. Különben sem érzek időszerűnek debreceni előadást. Majd máskor.

Ölel

Károly

36.

Bp., 1940. XI. 8.

Kedves Pali,

csakugyan azért nem írtam még, mert költözködéssel voltam elfoglalva: intézetem költöztetésével. Tegnap késő este jöttem meg Pécsről, vasárnap du. utazom Szegedre. A füzet címlapjára Szegedet ráteheted. De ha Pécs maradt volna, az sem baj, hiszen e száma a M. É.-nak még „Pécs idejében” keletkezett.¹⁰⁵ Sorszám is mindegy: lehet 4, vagy - mert Laci késik a 3-mal - 3, s akkor Laci lesz 4. Nagyon jó lesz, ha feljössz, tedd minél előbb. Hét végén mindig Pesten vagyok. Akkor majd megbeszéljük, mit lehet tenni debreceni előadás tekintetében. Ott most egy nagy „igazolási” komédiát játszottak meg - felsőbb utasításra - egy tipikus „korunk fiatalja” érdekében. Szellemi életünk szennye kezd apokaliptikus méreteket ölteni, a Sziget szigetebb kell, hogy legyen, mint valaha. Kövendinek is, nekem is nagyon jólesett lapod: igazi „Sziget! Sziget!” az undorban fuldoklóknak. Nagyon szeretném újabb művedet olvasni, én is elküldöm korrektúrában az enyémet (Prótagonos Koré)¹⁰⁶ *stiláris* okból is. Mihelyt meglesz.

Szeretettel ölel

Károly

37.

Bp., 1940. XII. 15.

Kedves Pali,

sok mindennel vagyok adós Neked. Köszönettel a Magyar Éjszakák folytatásáért. Külsőben is sikerült közel maradni az első kettőhöz. A tartalomra vonatkozó véleményemet ismered. Ez az újabb olvasásra sem változott. Azt hiszem, Neked van mai íróink-költőink között a legmélyebbről fakadó és erővel legtelibb lelki energiaforrásod. Ezért lehetsz ma Te a leghívebb a szellemhez. De ezért kell tiszta-tűz lírává lenned, a salakot (a prózát) teljesen kidobnod. Mert Révész- vagy Schütz-idézeteket, de még egy Juhász Péter-címlapot sem fogsz soha nemes tartalommal izzítani,¹⁰⁷ s kevesen sejtik úgy a vulkán mélységét a hamuköpködés mögött, mint én. Minden tiszteletem heved igaz-ságáé.

Ezért is sajnálom, hogy a magyar Hölderlinen való együttműködésre mindeddig nem volt meg az ünnepi időm. Egyelőre még Pécsen is van dolgom, nemcsak Szegeden. Hölderlinnel közben egy másik szempontból is kellett foglalkoznom: Otto¹⁰⁸ reá építi „Ursprung von Mythos und Kultus”-át. Ennek a tételnek részletei komoly és mély vitát igényelnek. A vége

majd ismét német mű lesz (nem mai német: goethei-hölderlini), további lépés bujdosásom útján a kibujdosás felé. Fülep itthon,¹⁰⁹ Tolnay Károly Princetonban az útjelző előtttem. Ami itt szellemi életnek látszik, mindinkább egy most temetett halott agyának foszforfénye, amely hízó kukacokra világít rá. Förtelmünk határtalan.

De felszólításodat köszönöm, s mihelyt lehet, megfelelek neki. Az Ale mortului és a Szarvas-ének kommentálását sem adtam fel. Sőt, úgy érzem, ez fog előbb bekövetkezni. Maradjunk hívek, minél hívebbek a tiszta nagy témákhoz, a „mítosz magányához”.¹¹⁰ (Mekkora paradoxia van ebben, s milyen megrázó valóság!)

A legjobb volna, ha a vakációban, mondjuk január első hetében fel tudnál rándulni Pestre. Sok beszélőnivalónk lenne. Látod, én rossz levélíró vagyok, s a levél azonkívül is mindig csak egy aspektust mutat. Ebből például könnyen azt olvashatod ki, hogy apátiába menekszem. Pedig az Albae Vigiliae IX-X. füzeténél tartunk¹¹¹ s az „Antik vallás” német kiadása is kint lesz januárban. Az olasz megvolt.¹¹² A magyar meglesz-e? Érdemes-e szót vesztegetni a - hogy mondja túlságos bőbeszédűséggel Berzsenyi? - szarmatákra?

Még nem mindenki szarmata nálunk. De a jövő sötét s az éjszaka már itt van. A világtörténelem e télen, úgy látszik, a tavalyi hősi epopoea után macabre tragikomédiáról és grand-guignolokról gondoskodik. Jaj azoknak, akik bedőltek, és jaj azoknak, akik nem dőltek be. S végül még talán jaj lesz a bedöntőknek is. Nem akarod megírni Szent Aristophanes Apokalipszisét?

Látod, Aristophanes is kitűnő közös téma! Csak egy kissé jobban össze kellene hangolni életünk ritmusát. S ez nálunk a legnehezebb. Nincs más hátra, mint bízni egymásban. Részemről is fokozódó ragaszkodással, karácsonyi üdvözlettel egész, kedves családnak, Magditól is.

Szeretettel ölel

Károly

38.

Bp. 1941. IV. 21.

Kedves Palim,

megrendült leveledet a két költeménnyel megrendülten olvastam. A költő sok mindent előre lát. Én csak azt láttam és látom, ami a szemem előtt volt és van, s tudod, hogy *hogyan* láttam. Redves fák sem egyszerre roskadnak össze, hanem töredeznek, porhanyósodnak. Néha még él itt-ott a kergük. Nem folytatom. De talán a kéregélethez tartozik ez is: a Kétnyelvű Klasszikusok iránt meglepően érdeklődik a könyvkereskedelem is. Igaz, hogy a vidéki terjesztés elég sokba kerül: 50%-ba. Egy győri könyvkereskedő most a Magyar Éjszakák III. füzetét kéri. Címe: Wolf Gyula, Győr. Légy szíves, küldj neki 1 példányt, a szegedi Ökortudományi Intézet (Bölcsészettkar) címére pedig 10-et. Mindezzel azután majd elszámolunk. Tegyük úgy, mintha biztos jövőre számítanánk. Szigetünk e sülyedő lét szép és tiszta emléke marad.

Ölel

Károly

39.

Szeged, 1941. V. 14.

Kedves Pali,

legutóbbi soraim vételét semmi jel nem mutatja. Küldtél-e Magy. Éjsz. III-at legalább a győri könyvkereskedőnek? Ide semmi sem érkezett.

Ranschburg elszámolt a Magy. Éjsz. I-ből eladott 7 füzetéről. Eszerint 10 P 50 fill. vagyond van nálam. Fizessem valahová Budapesten, vagy küldjem el neked?

Mibe süllyedtél? Mit szólnál hozzá, ha előadnánk itt egy Aischylos-tragédiát - mondjuk a Prométheust - a Te fordításodban? Tudnál-e ilyesvalamit a nyáron megszűlni?

Hozzáteszem, hogy mint magyar íróhoz csak félve fordulok Hozzád valami pozitívumért. De ezenkívül emberi embernek is ismerlek s ezért merem - Laci gondolata szerint is - feltenni a kérdést. A válasz sürgős.

Szeretettel

Károly¹¹³

40.

Szeged, 1941. V. 20.

Kedves Pali,

a M. É. III. 10 példánya megérkezett, úgyszintén lapod. Köszönöm. A hom. himn.-ok szokásos végsora, αὐτὰρ ἐγώ...stb. Devecseri fordításában pontos és szerencsés.¹¹⁴ Hogy Szigetkiadásra mikor kerül sor, nem tudom. Az anyagot még nem látom. Hamvas ellen semmi elvi kifogásom nincs. Az egyes művekről külön kellene beszélni. A sors engem Hamvaszszakértővé tett. De Hamvas fél ettől a szakértelemtől. Laci Bethlen Katája az ő ígérete. Én már annyit sürgettem a múlt nyáron, hogy most röstellem. Hálás volnék Neked, ha kicsikarnád belőle.

A Prométheus-szal kapcsolatban máris rossz újság van. A szegediek szerint az itteni színpad technikai eszközei elégtelenek hozzá. Tehát nem merlek tovább bátorítani.

Egyáltalán nincs meg az az érzésem, hogy biztos tervek lehetne kovácsolni az őszre. Mi biztos akkor, ha még a M. É. IV-et sem tudjuk, eredeti tervünk szerint, kihozni? Kire számíthat az ember?

Őszre valószínűleg leköltözöm ide s élek a tudományos munka alkalmával, amíg élhetek. De azon túl vagyok, hogy az „öt (?) génusz földjén”¹¹⁵ bármit idealizáljak.

Addig még Pestre írhat sz. Isten Veled.

Szeretettel

Károly

41.

Szeged, 1941. X. 27.

Kedves Palim,

levelezőlapod a Szegedre való készülődés közben jött meg, azóta főképp a költözködés foglalt el: ezért a késő felelet. Budapesti kisebb, toronylakásommal - ugyanabban a villában, amelyben eddig laktam - most sem vagyok kész. Címem itt: Kárász u. 8.

Szombaton pesti szabadegyetemi előadásomon - tárgya: a lélek sorsa az antik vallástörténelemben - felolvastam román halottasének-fordításodat óriási hatással. Az Officina-kiadó rögtön érdeklődött utána, de nagy sajnálattal azt hallom, hogy Te újabb lenyomatát valami más helyen gondoldod.¹¹⁶ Nagyon sajnálnám, mert ha külön kiadhatnók, érdekes mitológiai kommentárt tudnék írni hozzá. Ha még nem késő, gondold meg és írd ide minél előbb.

Ne feledkezz meg róla, hogy rám és minden ígéretemre biztosan számíthatsz: a Halottas ének újabb kommentáros kiadása régi tervünk volt! Talán most sikerül. Karácsonyra is olyasvalamit adok ki, aminek mint magyar költő örülni fogsz.¹¹⁷

Szeretettel üdvözl

Károly

42.

Szeged, 1941. XI. 16.
Kárász u. 8.

Kedves Pali,

sikerült Pesten teljesen dűlőre vinnem román népballada-kötetünk tervét. Még a télen megjelenhet. Nem kétnyelvű lesz, hanem az Officina-könyvtár egy kis csillagos kötete, azt hiszem, ismered őket. (Ott jelent meg nemrég Plátón „Lakomája” csak magyarul, Columbus, Montaigne, Chamisso stb.). Fődarabok természetesen az Ale mortului és a Szarvasok. Ez utóbbinak nálam levő fordítását egy régibb leveledből itt küldöm. Nekem így is nagyon tetszik, de talán még akarsz változtatni rajta. (A „sugar-szarvak” helyesek lesznek: mitológiailag így nagyon érthetők!) Két kis mitológiai tanulmányt fűznék hozzájuk magyarázatul: a halottak útjáról és a mitikus szarvasról. A bevezetésnek rövidnek és teljesen tárgyilagosnak kellene lenni. Azt elmondhatnád jórészt, amit a Kelet Népében elmondottál,¹¹⁸ de az első-személyes hang és vonatkozások nélkül. A két fődarab között hozhatnánk még másokat is, amiket már lefordítottál vagy még lefordítasz. A Bárányt nem akarod?

A kiadó az Officina, amelynek a nevében írok most. A kötetcskének ára eddig 1 P 90 volt s azt hiszem, 10%-os honoráriumot a szolgáltatott lapszámok arányában el lehetne érni. Ha ez megfelelne Neked, íratok az Officinával közvetlenül is.

A M. Cs.-beli pamflet tudatosan rosszindulatú és hazug.¹¹⁹ A rosszindulat a szerkesztőt, a - részben beteges - hazugságok és ferdítések a szerzőt terhelik.

Várom leveledet és örülök az együttes munkának.

Szeretettel ölel

Károly

43.

Szeged, 1941. XII. 11.

Kedves Palim,

itt küldöm - mintául, főképp a verssorszámítás szempontjából - az Énekek Énekének egyszerűbb kiadását. A mi kötetünk lehet terjedelmesebb (kb. 64 oldal). Azonkívül mi nem közlünk idegen szöveget.

Küldöm Bartók saját fordítását is a szarvas-balladáról: a magyart és Bartók saját *német* fordítását. Nem tudom megállapítani, mi az alap. Ugyanaz a román szöveg-e, amelyet Te fordítottál? Ebben az esetben Bartók maga bővített. Bartók műve, a *Cantata profana*, amelynek ez a szövege, kétségtelenül a legnagyobb magyar szellemi alkotás Ady óta. Sem zenében, sem irodalomban, sem más művészetben nem mérközik vele semmi: Babits *egész* életműve sem. Egyedül a Te költészeted van azon az úton, amely hasonló magasságok felé vezet.

Ezért úgy gondolom, kötetünk bevezetésében erre a nagy alkotásra is ki kell térni. Sajnos, én sem vagyok muzsikusz, de az egészet már átvettem és még egyszer át fogom venni egyik legjobb muzsikussal,¹²⁰ aki Bartókkal együtt dolgozott. Hálás volnék, ha az Ottó-féle dolgozatot kölcsönadnád nekem.¹²¹ Nyomtatványként küldheted.

Itt a diáksággal máris sokat beszélünk Rólad, interpretálni is foglak nekik. Az „Én”-ellenes versed kellene nekem¹²² s nem találom.

Készül-e a Magyar Éjszakák? A meghívókat köszönöm, megörvendeztetett a magas emberi stílus.

Ölel

Károly

44.

Kedves Pali,

van Pesten valami református tanári vagy diákszálló. Kövendi Dénes (Kunszentmiklós) szokott ott megszállni. Olcsó és tűrhető. Kérdezősködj utána, Debrecenben biztos ismerik. Ha nem: kérdezd meg Kövenditől. A fordítás nem sürgős, február előtt nem kerülhet rá a sor.

Jó karácsonyt és újévet!

Ölel

Károly¹²³

45.

Bp., 1942. II. 3.

Kedves Pali,

a kiadó visszaküldi Neked az Edda-fordítást.¹²⁴ Még nem adtam fel minden reményt, hogy megjelenhessen, de mert ez *most* nem lehetséges, nem akartam, hogy idegenben feküdjön.

Csodálkozva láttam, hogy verseid jelentek meg a M. Cs.-ban.¹²⁵ Az én jogi formájú levelem¹²⁶ hozzájuk nem hagyhatott kétségbe senkit afelől, hogy azt a folyóiratot szellemi, irodalmi, erkölcsi fórumnak nem tartom. Laci is beszüntette most már a tőlük kezdeményezett kapcsolatot velük. Szomorú baráti nevet látni azokon a papírokon. Szomorú az is, hogy az Énekek Énekére, különösen a bevezetésére semmi visszhangot nem kaptam. Úgy látszik, nálunk valóban minden húr spárgából van. Hogy rezonáljon? Vagy az általános helyzeten kívül („kiégett sámánok vagyunk”) más ok is van?

A mythosok határán-t azért nem lehet Szigetben közölni, mert nekem dedikáltad. Hamvas Poéta sacer-ja¹²⁷ ismeretlen előttem, Demény¹²⁸ egészen. A Sziget-kötetnek együttesen kell nőnie.

Most még pár napig Pesten vagyok (Budafoki út 55.), azután ismét Szegeden. Remélem, hogy egyszer majd ott láthatunk. A fordítást most már várom.

Szeretettel

Károly

46.

Bp., 1942. II. 9.

Kedves Pali,

„hűtlenségre” Részéről sohasem gondoltam, most sem gondolok. Egyszerűen méltatlannak tartottam tiszta költői nevedhez olyan papirost, amelyet egy amúgy sem szellemi szerkesztő a maga s egy „kritikus” alacsony indulatainak szétfröcskölésével beszennyezett. Arról, hogy a „Mítoszok határán” előhanggal „Magyar Éjszakák”-füzet készül, éspedig Debrecenben, még akkor volt szó, amikor Pesten voltál. Miért nem lett ebből semmi? Helyzetedet minden tekintetben, mélyen megértem, egy inas-tanárt már magában véve is többre tartok ma, mint egy egyetemi tanárt. Nálad azonban ezt még ilyen *pozitív* értelemben sem veszem figyelembe. Szomorú volna, ha a szellem embereit bármi, ami sorsukban nem tisztán szellemi, szétválasztaná: ha az „osztályharc” vagy akárcsak az „emuláció” lehetősége felmerülne közöttük. Ilyen lehetőségnek nem tudott ellenállni Hamvas, ez volt a tragédiája. A leveledben küldött versekért a „köszönet” szó kevés, mégis köszönöm őket, különösen a „Távozás”-t.¹²⁹ (Miért „Távozás”?) Jeligéül választottam.

Ennyi arról, ami kettőnket illet.

Tárgyi szempontból kell figyelmedet felhívnom arra, hogy Pfisterer Mozart-cikke¹³⁰ alapján hamis. Mozart nem goethei jelenség, mint ott beállítják. Ő az isteni gyermek, a földre csöppent tökéletes Putto, akinek még belé kell nőnie a világba, harmóniába hozni azt a világot, amit belül hoz, a külsővel. S milyen nagyszerűen történik ez, fokról fokra, a gyermekkor, ifjúkor, férfikor műveiben, főképp az operákban, a „Requiem”-ig! Erről Pf.-nek fogalma sincs. S még „birkózzam” ilyen Dummer Augusttal! Pali, Pali!

Ölel

Károly

Szeged, 1942. II. 18.

Kedves Pali,

köszönöm küldeményedet. A kötetecske összeállítását eredetileg februárra terveztem, mert úgy volt, hogy januárban utazom el Svájcba előadásokat tartani és februárban jövök vissza. Mivel azonban egész januárban hiába vártam bizonyos átutazási engedélyre, s azt csak most kaptam meg, február utolsó napjaiban utazom el s nem biztos, hogy húsvét előtt visszatérhetek. Addig még lefordíthatsz néhány darabot, ha kedved jön rá. Azt is köszönöm, hogy a szöveg prózai részét és elrendezését rám bízod. Van már valami elképzelésem, amelybe a Te eredeti előszavad majdnem teljesen beleillik.

Illyés eljárása Bojtoddal¹³¹ a felháborító ellenpélda: mit nem szabad tenni. Mikor költeményedet a M. Cs.-ban elolvastam - meg akarván tudni, hogy csakugyan Te vagy-e az a Gulyás Pál -, azt hittem, a szerkesztő, felbátorodva a Nemzeti igazgatójának példáján Laci esetében¹³² - szántszándékkal választotta ki egy véletlenül sikerületlen versedet, hogy így mutasson meg kritikusaidnak. A versnek ugyanis nem volt értelme. Hogyhogy? Te Bojtót nem ismered s mégis kiderül, hogy jártál ott, élményeddé lett? Ez nem költői csapongás - ez szunyókálás, és egy rövid költeményben nem is homérosi. Nem értettelek s a fejem csóváltam. Mások bizonyára nem voltak ennyire kíméletesek. (...)

Tehát Biharbojtodat most már értem és ízlelem, jó íznek, Pali. De a magatartásodat Illyéshez és a többi népi „költőhöz” - a hűség vagy hűtlenség szempontjától egészen függetlenül, mert itt nem erről van szó - nem értem, éppúgy nem, mint ahogy négerek vagy eszkimók bizonyos viselkedését nem. Előfordulhat-e Petőfi után még 90 évvel is *költeményben ilyesvalami*:

- gondolám,
ez már aztán beszéd!...?

Hagyj, Pali, hagyj engem az „angyalok nyelvénél”, amelyet III. osztályon is beszélnek, de csak akkor, ha ott éppen egy igazi, nagy költő utazik. III. osztályon utazni s a „népből jönni” mindenkinek lehet, sőt mindenki onnan jön: lényegest mondani - ez a kiválasztottak tulajdona, eredetit, „örök emberit”, - „istenit”. Minden egyéb szempont mellékes, mellébeszélés - a jobbik esetben: félrebeszélés. Ez lenne nálunk az egyetlen életjel még, hogy vannak legalább „félrebeszélők”? Pali, ébredj! Antaeusodat magadban hordod, azok folytatásában, akik benned folytatódnak. Legbenső bensőd az Örök Forrással érintkező. És beszéld e forrás tisztán buzgó nyelvét - a népek nyelvét, amelyeket magadban hordasz. A nép nyelve helyett a népek nyelve: ma csak ez a nagy kaland ment meg. Ha erre nem ébredsz, szegény „népednek” is elveszel. Gondolkozz ezen s szíveld meg.

Ölel

Károly

Szeged, 1942. IV. 22.

Kedves Pali,

lapod röviddel azután érkezett, hogy Svájcba megjöttem. Mit műveltem? Előadásaimat tartottam, emberek közt s természetben voltam. Felüdülésre is rászorultam ez után a tél után. Főfájásaim kezdtek szörnyűek és kiállhatatlanul gyakoriak lenni.

Hazatértem után rögtön közös kötetünkhöz akartam fogni, de a nyomda most már, hogy télre nem lettünk kész, őszre halasztja. Van tehát idő további fordításokra.

De mindennek felett az egészség. Sok vitamint: citromot és zöldséget ajánlok. A sarkutazók is citrommal védekeznek a legyengülés ellen. És sok napot! Orientálódj a Nap felé - sok jó ezen a földön úgysem terem. A Nap a „vitamin”!

Ölel

Károly

49.

Bp., 1942. VI. 7.

Kedves Pali,

köszönöm leveledet s korszerű mellékletét. A családi üdvözetet hasonlóval viszonzom: most már eggyel több leányom, a tegnap született Kornélia Zsófia Antigone részéről is. A románkiadványt kiadónk őszre halasztotta, addig van idő kiegészíteni, amivel akarod. Most én sem tudnék foglalkozni vele, mert ismét svájci előadásokra készülök („népek hazája”, „nagyvilág”...)

Ölel

Károly

50.

Gulyás Pál Szegedre címzett levele:

Debrecen, 1942. X. 29.

Kedves Károly,

talán már el is felejtetted, hogy vagyok a világon. Hiába, Te Svájcba röpdlsz, én csak a Gyilkos-tó fatönkjeit bámulom. De azért mégse futhattál el egészen az Alföldről: híreket hozták derék tanítványaid. A Háború orkánjai közt se süppedtél a fövény alá. Szellem vagy. Magam is erőlködöm fentmaradni. Sikerül? „Minden a Sorsé...”¹³³ - Az Officinára is gondoltam, amikor kezembe került az őszi könyvkatalógus. A román balladák tavaszra maradnak? Seba. A versnek várnia kell. S addig tán sikerül kiegészítenem: újév után fordításaimra vetem magamat. Most a verseim jönnek, tavasszal a tanulmányok, jövő ősszel a fordítások.¹³⁴ Egyéves terv, akinek - millió esztendő... A Kassán megjelenő Új M. Museum most hozta szlovákul a *Kassa k. előtt* c. versem.¹³⁵ Egy nagyobb cikkem is jön. dec.-ben: „*Isten békéje a magy. irod. felett*”¹³⁶ Jó lenne mint Magyar Éjsz. IV-t kiadni: 300 db = 40 P körül. Szegeden átvinnék az ifjak? S a „Költők sorsa D.”-t is *Rozsnyóról*, a raktár homályából? (300 db = alku szerint, *Potocsny József* nyomdatulajdonostól, - Kristó Nagy¹³⁷ ajánlkozott is rá, - beszélj vele, ha van rá kedved és időd.) Írj, minden érdekel!

Kézcsók! Szeretettel:

G. Pál

A Szegedi Híd kérte a Neked dedikált versemet (A mythosok határán). Nálad megvan a K. Kalendáriumban is.¹³⁸ Ha jónak látod, add nekik oda.

51.

Szeged, 1942. XI. 19.

Kedves Pali,

rég kellett volna lapodra válaszolnom, de én csak vártam, hogy mondhassak valami kézzelfoghatót is. Hiába. A szegedi diákok, jöllehet egyébbel felkerestek, azokról a dolgokról, amelyeket levelezőlapodon megpendítesz, nem tárgyaltak velem. Írj talán Kristó Nagynak a SzEI-be¹³⁹ s szögezd le pontosan terveidet és kívánságaidat, vele Szegeden is, Pesten is találkozom, megbeszélhetjük a dolgokat.

Az Officina a román dolgot nem adta fel, de határidőt maga sem mer mondani. A dolognak van egy kényes pontja is, mint jól tudod, s bár én mindent vállalok egy igaz európaiság szellemében, nem mindenki teszi ezt. Tavaszra talán tisztul a helyzet ebben is, másban is.

A nálam levő verseidből szívesen adok bármit a Szegedi Hídnak - mihelyt kéri. Utánuk nem dobhatom.

Írod, igyekszel Te is felülmaradni a fővenyen. Jó, jó: felülmarad az ember a pöcegödör levén is, ha muszáj - de a szag közben! S ez inkább az, mint egészséges, száraz fővény.

Hát jó orrot, Pali, továbbra is!

Baráti üdvözléssel

Károly

52.

Szeged, 1943. I. 15.

Kedves Pali,

sajnálom, hogy már csak kötetlen Epiktétost¹⁴⁰ tudok küldeni Neked. Az első két hét alatt az egész első kiadást (1000 pld.) elkapkodták a nyomdából, alig tudtam néhányat barátaim számára megmenteni. Ezek közül egy ez is. Fogadd jó szívvel.

Nagyon kedves a téma-ötleted, de a János-evangélium eszmevilágától e pillanatban meglehetősen távol élek, s mindinkább mitológus leszek, semmint teológus. Helyesebben: annak születtem és nem emennek. Talán írok nemsokára olyat, ami a magyar mitológiát is közelebből érinti. Nagy elmerülésben élek, de minden hír kedves nekem, ami Rólad jön. Neked is és minden szeretteidnek is a legjobbakat az új s a következő esztendőkből!

Ölel

Károly

Szeged, 1943. IV. 4.

Kedves Pali,

nem azért küldöm itt vissza a román balladagyűjteményt, mintha kiadásukról végképp lemondtam volna. De mert a pillanat kiadási-politikai szempontból még mindig nem alkalmas, én pedig egy évre külföldre, Svájcba távozom (családommal együtt), nem akarom, hogy Te időközben valami alkalmat itthon elszalassz. Odakint svájci meghívásra előadásokat, szemináriumokat tartok, forma szerint berni követségünkhöz tartozom (oda irányított levelet megkapok), s természetesen szegedi katedrámat is tartom. Mással, mint tisztán szellemiakkal - elsősorban mitológiával - nem foglalkozom, de talán épp azzal fogok tudni használni.¹⁴¹

A viszontlátásig ölel változatlanul

Károly

Ascona, „Sogno”, 1943. VII. 17.

Kedves Pali,

régóta nem hallottam hírt felőled. Remélem, nem azért, mintha legutóbbi levelemet rossz néven vettéd volna. De tudom, hogy onnan hazulról Svájcot nagyobb távolságban érzik az emberek maguktól, mint én Magyarországot s azokat, akiket otthon barátainknak tartok, innen. S úgy látszik, Bazel is közelebb van Debrecenhez, mint Debrecen Bazelhez. Legalábbis úgy tűnt nekem, hogy Bazelben többen beszéltek a Debrecenből odavárt magyar lektorról, mint amennyit ezzel Debrecenben törődtek. Ismered-e azt a Némedit,¹⁴² akiről szó van? S milyen-nek tartod?

De most fontosabb ügyben írok. Egy neves bázeli könyvkiadó, Benno Schwabe, „Europäische Reihe” címen sorozatot indított, amelybe európai jelentőségű új magyar klasszikust is felvenne. Amikor legutóbbi bázeli előadásom alkalmával erre vonatkozó kéréssel hozzám fordult, Adyt ajánlottam. Nem pusztán költeményekről van szó, hanem legfőképp olyan prózáról, amely eszmélkedésre indít és a jövőbe világít. Ilyen prózája Adynak tudtommal eddig még össze nem gyűjtött újságcikkei között van. Révész¹⁴³ néhány megdöbbentő részlet idéz.

A könyv eszméje azóta a kiadónál tovább fejlődött s a sajtó alá rendezésről egy Zürichben élő magyar pszichológus-hölgyel, dr. Jacobi Jolánnal¹⁴⁴ tárgyaltak, ő viszont segítségért hozzám fordult. Neki itt anyag nem áll rendelkezésére, azt tehát össze kellene gyűjteni. A németre való fordításról ő gondoskodna, de természetesen már az összegyűjtés is kellőképp honorálódna. Úgy gondoltam, hogy ez az Ady emlékére és hatására, s egyúttal a magyar szellem megismerését szolgáló feladat olyan, amelyre - ítéleted szerint - vagy Magadnak, vagy az Ady Társaságnak kellene vállalkozni. Jacobinénak mindenesetre a Te címedet adom meg és arra kérek, ha Hozzád fordul, méltasd gyors válaszodra. Az anyag mennyiségéről s minden egyébéről ő majd részletesen ír.

Ha költeményt is felvesztek, csak a von Hoch-féle fordítások¹⁴⁵ állják meg a külföldi mértéket. Őt tulajdonképpen Turcsányi Tivadarnak hívják s levéllel vagy személyesen Lauffer könyvkereskedésében található a Váci utcában.

Azt remélem, hogy ez a levelem a Bocskay-telepen talál meg, Németh Laci közelében.¹⁴⁶ Róla sincs semmi hírem elutazásom óta. Az utolsó előtti napon telefonon beszéltem vele. Legutóbb, amikor Magdi írt Ellának, pár sort fűztem a levélhez és legújabb munkái iránt érdeklődtem. Nem jelent volna meg semmi tőle a könyvnapon? Egy könyvet, amelyet akkor elkapkodtak, szerzője már elküldött nekem. Noszogasd meg egy kissé Lacit, ha szükség volna rá. Még mindig azok közé a kevés számú írók közé tartozik, akiket olvasok.

És másik még olvasott auktorom, Gulyás Pál? Tőle sem jelent meg semmi? Ha a levélen hivatali állásomat megadjátok (Kulturberater der Königl. Ungarischen Gesandtschaft in Bern), bármit simán és gyorsan küldhettek.

A szellem állása odahaza? Nem óhajtasz jól bevált pesszimizmusom ellen küzdeni? Lacinak a debreceni egyetemmel szemben kezdettől fogva nagyobb tartózkodást ajánlottam volna,¹⁴⁷ ha kifejezetten is tudni akarta volna azt, amit úgyis sejtett: hogy mit jelent hallgatásom.

A magam helyzetét idekint úgy képzelem: engem mércének állítottak ide, hogy ami van még az emberi Európából, lemérje rajtam a magyar szellem magasságát. Ehhez elég itt alkotnom s hallgatnom hazafelé. Itt a legszínvonalasabb napilapban s a vezető folyóiratban kérnek cikket tőlem (s kapnak persze) s megértem azt, amit Szegeden nem: a zürichi diákság kérésére az egyetem auditórium maximumában kellett előadást tartanom. Téma: A szellem. A szellemi élet lesz a tárgya azoknak az előadásoknak is, amelyeket augusztus végén a leysini szanatóriumban üdülő diákoknak tartok. Egy zürichi diáktól indult ki a gondolata. A dolgom, amit mind a derék svájciak adnak s mind a magam közvetlen alkotási igényének is megfelel, több mint amennyi otthon - kivéve még talán a nagy természettudósokat - magyar egyetemi tanárnak valaha volt.

S még a Dél és az Alpeselek atmoszférájánál is többet jelent az embereké. Nem is a magas szellemi színvonal a fontos, hanem az a méregtelenség, amelyben - kivéve itt - régóta nem volt részem. Sokat írhatnék erről s a nagy cédrusról a kertben, a magnóliákról és a cryptomeriákról, amelyek az óriás fenyőkkel itt találkoznak. Szőlővirágzás s a szentjánosbogarak nászának idején érkeztünk ide, s azóta a második teliholdat bámuljuk az Itáliába nyúló tó felett. Talán majd írok még mindezekről. Mindig virágzik valami - s köztük hölgyeim virágnak. Magdival együtt üdvözlünk Benneteket s üdvözljük Laciékat is -

szeretettel

Károly

55.

Gulyás Pál Asconába küldött levele:¹⁴⁸

Debrecen, 1943. IX. 10.

Kedves Károly,

még a múlt hónap elején egy nagy levelet írtam Hozzád Ditróról - próza és vers.¹⁴⁹ Közben beteg lettem, az vagyok már másfél éve.¹⁵⁰ Állandó vérzés, - gyengülés. Most bemegyek a klinikára, vizsgálatra. A levelet még nem fejezhettem be, - elvi levél. Üzenet a porból. Bocskay-

kert és Debrecen közt összevissza keringvén, a levél valami iratcsomóba belekeveredett. ½9-re a klinikán kell lennem, most 8 óra, reggel. Talán néhány nap múlva kiderül vérem állandó „centrifugációja”...

Szeretettel köszönt:

Pali

Dedikálva küldeni fogom „Az Alföld csendjében” c. verskötetemet! Itt még csend van...

56.

Ascona, 1943. XII. 11.

Kedves Pali,

abban a jókívánságos reménységben küldöm ezt a karácsonyi és újévi üdvözetet mindkettőnk részéről édes mindnyájatoknak, hogy már egészséges vagy s nemsokára ismét hallhatunk Rólad.

Szeretettel

Károly

Abs.: Prof. Kerényi, Ascona, Villa Sogno

57.

Gulyás Pál levele:

Debrecen, 1944. I. 21.

Kedves Károly,

egyszerű lélektani törvény, hogy a nagyon nagy válasz sokszor nagy - csendbe is fül. Már hónapok óta hever egy nagy megkezdett levelem. Ditrón kezdtem a nyáron, Debrecenben folytattam. - Febr. 1-jén Rimaszombatra megyek, az állami kórházba. Rettenetes extázis élne bennem, rettenetes véznasággal. - S extázis kint, kint - a Történelem extázisa. A Makropsiche és a Makrohistoria ütközése...

No majd a levélben!

...

csak imádkozz a Mindenségért.

Ölel

Pali

Rohanok az iskolába. Reggel ½8. Febr. 1-jétől 3 hónapi betegszabadság.

Árkádia-Debrecen 1943...
K. Károlynak, a nagy hegyeken túl...

Úgy rohanok, minthogyha Léthe
vizét kaptam volna emlékebe.
Rohanok a téli napon,
viszem hulló gondolatom,
nincs itt Eszme, nincs itt Való,
csak hull a hó, csak hull a hó...

(In flagranti scripta
Faveat mihi crypta)¹⁵¹

58.

Ascona, „Sogno”, 1944. III. 8.

Kedves Palim,

tegnap jött a köteted,¹⁵² máig olvastam, elülről, hátulról, de *ki* nem olvastam, ebben mindig benne marad, *ki* nem iható, illadozó-el-nem-illanó és meg nem unható az az eszencia, amely csak a Tied, senki másé a magyar irodalomban, új és egyetlen, a Te egyszeri, még-nem-volt-s-újra-ilyen-nem-lesz *költői temperamentumod*. Abban az értelemben is, amit temperamentum szó szerint jelent: elegyülés. Ilyet nem kever még egyszer a természet, mint amivé Téged temperált. S *költői* temperamentum, ami azt jelenti, hogy bár ilyen a magyar költészetben még nem volt s talán más irodalomban sem, de azért azok közé a ritka és a maguk nemében külön családot alkotó vegyületek közé tartozik, amelyek költőt és csakis költőt szülnek, ők a költő különböző lehetőségei, megvalósulása. Azt mondod: olyan temperamentum sem volt még, mint...,¹⁵³ a magyar költészetben, utóvégre mindenki „ritka” vegyülék! Jó. De a telekkönyvi hivatalban, a vármegyeházán, bankvezér vagy miniszter titkári szobájában, mit tudom, hol még, előfordult az a temperamentum. Ezért könnyebb neki az életben és sokkal nehezebb a költészetben. Neki és a hasonlóknak külön gonddal kell eminenskedniök, szakmányba írni jeles dolgozatokat a gyakorlati verstanból, Te meg csak foghegyről odacsettinted a legnagyobbat:

A vers legyen szálló hely és zuhanó paritty!
Akkor „szép” a vers, ha egy szellő rezgeti és a
halál hajítja.¹⁵⁴

És sikerül Neked ez, amit talán még csak Ady tudott nálunk ilyen világosan, egy kötetben, több mint egy kötetben át (mert sajnállok minden sort, ami nem került belé, különösen az utóbbi évekből, a kötetbe)! Regényben Sterne-nek, Jean Paul-nak, „epikus” versben Byron-nak van még talán ilyen *abszolút* temperamentuma, temperamentum, amely elég, hogy odabillentsen, mint egy Aristophanést Homéros mellé, nálunk az egész régi (Arany János-) akadémiai és új (Babits-) akadémikus költészet elé.

Az eszenciád, Pali, *marad* s az egészen kevés dolog közé tartozik, aminek maradnia a legáltalánosabb szempontból is érdemes. Legalább azok számára, akik magyarul még tudni fognak. Komolyan elgondolkoztam azon, amit nekem üzensz.¹⁵⁵ Végiginterpretáltam a verset, mint egykor Veled, a Zalai úton Hölderlin Brot und Wein-jét. Jól értettem-e? Csapjak fel inasnak, mondod. Az „inas” Nálad ott „imposztor”, Zeus volt ilyen „inas”, mikor aranyesőként beszivárgott - „esze inasként csavarult”. Legyek én is ez: javíthatatlan lurkóként, csava-

ros ésszel a merev falakon áthatoló, de magyarul? Azt hiszem, Palikám, megvalósítottam valamit ebből az inasos csavargásból - idegen országokon s egyelőre idegen nyelveken keresztül is csak csavargok. S nem imposztorság, azoknak, akik a falakat olyan merevre építették, „kövér” kollégáimnak az eszén így túljárni? Inaskodom, az biztos, de így gondoltad-e? S hogy a végén mi lesz otthon, „magyarul” is hatásos abból, amit itt „kiáltok”, az nem csak tőlem függ, tőlem szinte a legkevésbé. Nagyon is a szférák zenéje...

„Már egy esztendeje kiáltasz” - írod nekem a dedikációban. Mondhatnám: már régebben is. Egynehány esztendeje inkább azt éreztem azonban már, amit Te most mondasz magadról: „nincs szavam”. Te voltál talán az egyetlen, akinek írtam is arról, amit világosan láttam. Mellettem élő barátaim ugyanazt hallhatták tőlem. A többieknek legfeljebb csak hallgatásom kiálthatott. De amikor annyian voltak, akik azzal foglalkoztak, hogy a füleket betömjék! Jaj, csak a Kerényitől egy szót se! Még ha az Énekek Éneke szavával szólna, akkor se! Mit gondolsz, miért kell a legmélyebbről jövő dolgaimat is legalább utólag lefordítanom idegen nyelvre? S nem jobb akkor mindjárt más nyelven írnom? Miért kellett a zürichi (nem magyarországi!) diákok meghívását elfogadnom, hogy az ő egyetemük auditórium maximumában beszéljek a „Szellemről”? Mert Magyarországon legfeljebb Gulyás Pál óhajtotta, hogy a diákság ilyesmit halljon, s Gulyás Pál hatalma nem terjedt odáig.

Lapod azzal a másik kis könnyeden súlyos versikével valamivel előbb jött.¹⁵⁶ Helyes a cím: „Árkádia-Debrecen 1943”? Nem 1944? A Baumgarten-díj alkalmából egy képedet is sikerült kivágnunk.¹⁵⁷ Kívánjuk, hogy egészségesen, minél előbb Rimaszombatról is - kivágjanak! És írjál!

Ölelünk

Károly

Ui. Kötetedből még máma du. lesz odalent, Signorelli kávéházában felolvasás (mi itt Asconában magasan fent, a Monte Verità csúcsa felé élünk, előttünk a Lago Maggiore, és ez más „ország”, vagy legalábbis „állam”, mint Bern, ez Tessin, Ticino-kanton, független olasz földdarab) s biztos vagyok benne, hogy kiragadják a kezemből s elviszik Brissagóba (ez az utolsó svájci falu az olasz határ felé) s ott fogják olvasni, ahol Babits is írt néhány verset. Emlékszel a hortenziákra, amelyek bűnbánatra inspirálták szegényt?¹⁵⁸ Azok ott virágoztak be a télbe, Brissagóban, nemrég nyesték meg őket. De a mimózák virágoznak már jó filozófusunk, Szilasi Vilmos¹⁵⁹ könyvtárszobája előtt, a túlsó partról átragyog az örök Itália s méltó atmoszférával fog elvegyülni eszenciád...

Nagyon örülnénk, ha a halottas-ének s a többi román balladák fordításának egy másolatát is el tudnád küldeni. (Ha teljes hivatalos címezésemet ráírod a borítékra, a cenzúra nem babráل vele!) Még azt is megírom Neked, hogy legutóbbi zürichi előadásomat a Ges. der Freunde Ostasiatischer Kultur-ban a sámánizmusról tartottam, s Reád különösen gondoltam, mert úgy emlékeztem, hogy egy hasonló témájú előadásomon a pesti egyetemen Te is és Laci is ott voltatok. Nem akkorról és nem Tetőled származik-e a „kiégett sámánok vagyunk”? Egyébként görög mitológiáról, Héliosról és leányairól, Medeiáról és Ariadnéről, Héráról és Aphroditéről volt szó szép számú előadásaimban, és arról, amit a görögök „psychének” tudtak és éltek - és haltak. A Napleányokról szóló könyvecske, amely egészen itt született „Ad somnum”, ahogy latinul hívnák ezt a villát, Zürichben már nyomdában van.¹⁶⁰ Lacinak nemrég elég részletesen írtam ezekről a dolgokról.

Érdekes különben, hogy a magyar szellemi osztály elfelejtett levelezni. Mennyivel kevesebbet írnak nekünk a barátaink, mint Katónak, akit a gyermekekkel együtt hoztunk ki, az ismerősei! Szegeden volt a piacon egy kofanéni, aki a legutolsó időkben, míg ott voltunk, kiszolgált

tejfellel a „pultja” alól, a derék Rózsa Sándorné: ő a legelső levélírók közé tartozik. S Szegeden biztosan ő a fő forrása a rólunk szóló hiteles híreknek és nem ám a dékáni hivatal, hogy az „irodalmi” társaságról ne is beszéljek...

Második ui. (Később.) Közben odalent voltunk, Szilasiékkal, akik biciklin jöttek át Brissagóból s ez alkalommal nem volt idejük idáig feljönni, hozzánk. A költemények hatása az volt, amit vártam. Sőt talán még mélyebb. Ezt a tiszta, nyílt és teljes odaadással való befogadását magyar műalkotásoknak már évek óta csak a külföldön tapasztaltam, szellemi embereknél, akik évtizedek óta hazuról távol élnek s szellemi méreteikben az otthoniak fölött magasan állnak (mint Tolnay Károly a műtörténészek, Szilasi a filozófusok között). Boldogság volt ilyen nemes rezonancia számára megcsendítenem a költeményeidet. Persze hogy elvitték, és falni fogják odahaza.

És most, hogy üres nem maradjon még ez a falat papiros (híreket nem írok, ezeket körülbelül otthon is tudjátok, vagy végül, ha a vesztes fél közben takargat is, elég jókor megtudjátok) megírom e levél másik megszakítását is. Egy fiatalos öreg képviselőbácsi volt itt nálunk ma ebéden, Bazel város-állam egyik képviselője a svájci „országgyűlésen”, brissagói szomszéd ő is, s Szondi barátom,¹⁶¹ a legjelentékenyebb magyar lélek-kutató könyvét a megjelenése napján kapta véletlenül a kezébe Bazelben, közös barátainknál. Szondi sorsanalitikus módszeréről volt szó egész ebéd alatt és utána, semmi másról. S közben még ő csodál minket: ezek a magyarok, itt is, Szilasiéknál is, mindig csak tudományról, soha politikáról nem beszélnek! Így üdülünk egymással magyarok és svájciak - a szellemi oldalunkkal egymás felé. Próbáltam volna meg otthon, egy magyar politikussal - vagy magyar íróval! (Vendégem író is.) Most már elég, a holnapi futárral Kövendinek is jár levél, és Ferdinandynak Lisszabonba, aki magyar lektorként ott inaskodik.¹⁶²

Áldjanak meg, Pali, az istenek, az a Három is, meg a többi mind, családdal egyetemben.

Salve atque vale! Légy egészséges!

K.

Jegyzetek

- ¹ A Kétnyelvű Klasszikusok sorozatot Kerényi Károly indította meg, 1935 és 1944 között tíz kötete látott napvilágot szerkesztésében a budapesti Officina Kiadónál.
- ² A Kétnyelvű Klasszikusokhoz kapcsolódó tanulmánykötet-sorozat. Első kötete 1935-ben, a második 1936-ban jelent meg Budapesten Kerényi szerkesztésében és kiadásában.
- ³ Németh László. Itt említett tanulmánya A mítosz emlőin (Ars poetica helyett) címen megjelent a Sziget ez idő tájt készülő III. - és egyben utolsó - kötetében. Bp., 1939. 28-34.
- ⁴ Apollon. Studien über antike Religion und Humanität. Wien-Amsterdam-Leipzig, 1937.
- ⁵ Gulyás Pál: Út a Kalevalához. Debrecen, 1937. (A debreceni Ady Társaság Új Írók sorozatába illesztett különlenyomat a Válasz 1937. áprilisi számából.)

Gulyás Pál ekkor küldte el barátjának Misztikus ünnepi asztal (Bp., 1928. - dedikációját lásd a 152. jegyzetben) és Tékozló (Debrecen, 1934. - a később említett Máguszi éj és az Utolsó látogatás ebben jelent meg) című versesköteteit, továbbá Halottas ének című román népballadafordítását is (lásd a 92. jegyzetet).
- ⁶ Az Iliász hivatkozott részlete Kemenes (Kempf) József fordításában: Achilles „Összecsapá kezeit”. Idézi Gulyás Pál: Homéros 1936-ban. (Magyar Éjszakák, I.) Bp.-Debrecen-Pécs, 1940. 16.
- ⁷ Levél Romániáról egy magyar íróhoz. Válasz, 1935. 564-8.
- ⁸ Kerényit 1934-ben - az előszóban jelzett okok miatt - Budapestről a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Ókortudományi Intézetébe helyezték professzornak, felváltva tartózkodott régi otthonában és munkahelyén.
- ⁹ Lásd a 29. levelet és a 78. jegyzetet.
- ¹⁰ Megjelent a Homérosi himnuszok Hermészhez, Pánhoz, Dionysoshoz című kötetben. Devecseri Gábor fordításában, Kerényi Károly bevezető tanulmányaival mitológiáról és gyermekistenekről. (Kétnyelvű Klasszikusok, V.) Bp., 1939. 7-35. A tanulmány fordulatot jelez Kerényi pályáján, benne a mitológia etnológiai megközelítése, összehasonlító szemlélete felé tört utat. Ebben volt „része” Gulyás Pálnak is, aki Kalevala-tanulmányaival és román népballadafordításaival Észak- és Kelet-Európa kultúrtájjaira irányította figyelmét. Kerényi ezzel a dedikációval küldte el barátjának az elkészült kötetet: „Gulyás Pálnak, aki a hídverést kezdte a Kalevala felé és a Kalevala felől. Buda, 1939. nov. 5. Kerényi Károly”. A könyv Gyermekistenek című bevezető tanulmánya (36-82) átlókat húz, érdekes összefüggéseket tár föl a Kalevala és más égtájak mítoszai között.
- ¹¹ Kerényi Károlyné Lukács Magda (Kerényi Magda).
- ¹² A pécsi egyetem bölcsészettudományi dékánja számára nyomtatott levélpapirostr. Az 1938-39-es tanévben Kerényi Károly töltötte be ezt a tisztséget.
- ¹³ Gulyás Pál gyakran megfogalmazta azt a gondolatát, hogy a nagy egyéniség legfőbb hivatása az „Ideák oldása”, a legnemesebb eszmék egységes, egyszerű - a népi hagyományokban gyökerező - jelrendszerbe foglalása és közkinccsé tétele. Amikor a kor „oldatlanságai”, „rossz oldásai” miatt érzett nyugtalanságát fejezte ki, lényegében a József Attila által megnevezett „ős patkány”: a „meg nem gondolt gondolat” pusztító hatalmát ostromozta.
- ¹⁴ Németh László a Kalangya 1939. januári számában tette közzé Levél a szerkesztőhöz című írását, melyben bejelentette, hogy megszakítja önéletrajzi ciklusa, a Tanú-évek közlését, csak a fiókja számára dolgozik, mert a modellek érzékenysége, az olvasóból felé áradó „halálsugarak” miatt „különös idegbetegség” fejlődött ki benne: „a nyilvánosság iszonya”.
- ¹⁵ Megvizsgáltam magamat. (Az idézetet nem sikerült azonosítani.)

- ¹⁶ Féja Géza mint szerkesztő 1939 februárjában Ormán János lekezelő ismertetését közölte a Kelet Népében Németh László Alsóvárosi búcsú című regényéről. Gulyás emiatt számonkérő levelet intézett Féjához. Az esetről 1939. április 28-án a következőket írta Sárközi Györgynek: „Sajnálom, hogy Féjával éppen N. L. miatt ‘összekülönböztem’, - nem voltam hajlandó vállalni azt a lehetetlen kritikaellenes bunkóhangot, ahogy a regényét elintézték.” (Juhász Izabella: Gulyás Pál és Sárközi György levelezése. Különlenyomat a Könyv és Könyvtár 5. kötetéből. Debrecen, 1966. 126.) Gulyás a levelet publikálni akarta, de erről Németh László 1939. március 10-én kelt levelében lebeszélte.
- ¹⁷ A mythosok határán című versét Gulyás Pál 1939. február 22-én írta és „Kerényinek, az antik-idézőnek” ajánlotta.
- ¹⁸ Az antik költő. Válasz, 1935. 186-92.
- ¹⁹ Részlet Gulyás Pál Az utolsó ige című versciklusából.
- ²⁰ A 10. jegyzetben idézett kötet.
- ²¹ Amikor Kerényiek 1943-ban Svájcba költöztek, csak a legszükségesebb holmit vitték magukkal. Budapesti archívumukból - amely a háború alatt nagyrészt elpusztult - később két Gulyás-levél került ki hozzájuk: ez és az 50. számú. A levelekről 1985 októberében készítettem másolatot, amikor látogatást tettem az asconai Kerényi-házban. Kerényi Magda akkor mutatta meg azt a dossziét, amelyben férje a Gulyásra vonatkozó dokumentumokat gyűjtötte össze: röviddel halála előtt tanulmányt szeretett volna írni barátjáról.
- ²² Antik élmények. Bolyongás Hellás és Magyarország határán. Gulyás Pál kéziratban maradt tanulmánya, amely átfogó képet ad görögség-élményéről. A továbbiakban kiderül, hogy ebből kelt önálló életre - Kerényi bábáskodásával - a Homéroszról és az Aiszkhüloszról szóló fejezet.
- ²³ Új Élet, 1939. 354-65, 426-45. Különlenyomata a következő évben megjelent a Kerényi kezdeményezésére megindított Magyar Éjszakák című tanulmány sorozat III. köteteként.
- ²⁴ A vers a Debreczeni Képes Kalendárium 1941-es kötetében jelent meg először (67-8).
- ²⁵ Gulyás Pál - ígérete ellenére - nem küldte el Kerényinek Antik élmények című tanulmányát. Részlet a Németh Lászlóhoz 1939. V. 23-án írt levélből: „Kerényinek adtál kéziratot? Tőlem is kért, de már elkéstem a Szigettől. Egyébként is aggály tölt el: nem akarom Kerényit kompromittálni dilettáns antik-esszéimmel. Én a magyar világba kötöm be Homérost, Aischylost... Egy egészen röghöz kötött magyar helyzetérzés salto mortaléja minden írásom... Ő szabad Szellem, túl e vicinális kötöttségeken. Magyarázd meg neki, kérlek, ne vegye közönynek, tunyaságnak, hogy most nem küldtem anyagot. Egyelőre tanítványa akarok maradni az antikban, - majd, ha elkerülök az inasok közül, ahol minden nap külön pokol és a megsemmisülés előíze, - nem a Nirvána jószágosabb!
- Tehát magyarázd meg Kerényinek, mert sajnálnám, ha megbántottam volna.”
- ²⁶ Németh László drámáját 1939. május 13-a óta a Nemzeti Színházban játszották.
- ²⁷ A borítékon Gulyás Pál megjegyzése: Érk. 939. VI. 20. Postabélyegző: Pécs, 1939. VI. 17.
- ²⁸ A levelezőlap címezése fölött Gulyás Pál megjegyzése: Érk. 939. VI. 20. Postabélyegző: Bp., 1939. VI. 18. Az utóbbi két levél tehát valóban egy napon íródott, feltehetően az egyik még reggel Pécsen, a másik hazaérkezés után Budapesten.
- ²⁹ A tanulmány megjelent az idézett kötetben (51-62).
- ³⁰ Később ezek a részletek is megjelentek a Homéros 1936-ban című tanulmány keretében.
- ³¹ Utalás a háborús válságra, Hitler növekvő agresszivitására Lengyelországgal szemben és az olasz fasizmusra.

- ³² A magyar irodalom végső kérdései. Napkelet, 1939./II. 193-9. - Öncsonkítás vagy visszametszés? (Vita Joó Tiborral Németh László új Tanújáról.) Protestáns Szemle, 1939. 429-34. Mindkét tanulmány a Kisebbségben védelmében íródott.
- ³³ Brelich Angelo, aki római mitológiával és Brelich Márió, aki az olasz irodalom történetével foglalkozott. Előbbinek tanulmánya jelent meg a Sziget III. kötetében.
- ³⁴ Gulyás Pál később korrigálta a Sziget- és a Tanú-elv ellentétességéről vallott nézetét, az Ady Társaság programjává avatott - ihlető példáért Csokonaihoz visszanyúló - „debreceni szintézis” keretei között a két felfogás - Nyugat és Kelet, egyetemesség és magyarság - egyeztetésére törekedett. A Költők sorsa Debrecenben fülszövegében olvashatjuk: „A debreceni Ady Társaság szellemi közösséget vállalt a Sziget-gondolattal, amelynek képviselője Kerényi Károly és a Tanú-gondolattal, amelynek képviselője Németh László.”
- ³⁵ Franz Altheim: Töredék Plótínosról. I. h. 123-5.
- ³⁶ Tettye: parkosított fennsík Pécs északkeleti részén.
- ³⁷ Németh László: Berzsenyi. Bp., 1938.
- ³⁸ Az 1921-ben írt tanulmány megjelent a pécsi egyetem Ókortudományi Intézetének Műhely című folyóiratában (1939. 7-8. sz. 93-100. és 1940. 1-8. sz. 1-26.), majd önállóan is a Magyar Éjszakák sorozat II. köteteként (Bp.-Debrecen-Pécs, 1940).
- ³⁹ A nemsokára elindított sorozatnak 3 fülete jelent meg 1940-ben a debreceni Ady Társaság kiadványaként: 1. Gulyás Pál: Homérosz 1936-ban. 2. Kerényi Károly: Az ismeretlen Berzsenyi. 3. Gulyás Pál: Költők sorsa Debrecenben. Tervezték még Németh László Bethlen Kata-tanulmányának (Sziget Erdélyben) kiadását.
- ⁴⁰ Utalás Németh László Tanú című, 1932 és 1936 között megjelent egyszemélyes folyóiratára. Az író 1939. február 14-én kelt levelében a vállalkozás újrakezdését jelentette be Gulyásnak. Ebben az évben a Kisebbségben, 1940-ben a Téli hadjárat Tanú Könyvtárjelzéssel látott napvilágot.
- ⁴¹ Caius Valerius Catullus összes költeményei. Devecseri Gábor fordításában, Kerényi Károly bevezető tanulmányával. (Kétnyelvű Klasszikusok, IV.) Bp., 1938. A Gulyás-hagyatékban megtalálható a kötet dedikált példánya: „Gulyás Pálnak küldi baráti emlékezéssel, Budapest, 1938. december, Kerényi Károly”.
- ⁴² Gulyás Pál: Tíz év Ady nevében. Protestáns Szemle, 1939. 348-59. Uo. a 440. lapon helyreigazítás a szöveghez. - Dante kapujában. Katholikus Figyelő, 1941. 12. sz. 10-2. (A tanulmány első része, a teljes szöveg kéziratban.)
- ⁴³ Németh László Papucshős című drámájának 1939. november 4-én volt premierje a Nemzeti Színházban.
- ⁴⁴ Németh Lászlóné Démusz Gabriella.
- ⁴⁵ A Költők sorsa Debrecenben című tanulmányt (lásd a 7. levelet és a 23. jegyzetet), amelyből következő levelében már idéz egy mondatot.
- ⁴⁶ A jelző megmaradt, de a Kerényi javasolta „univerzalitást” szolgálta, hogy a Magyar Éjszakák első két fülete Bp.-Debrecen-Pécs, a harmadik Debrecen-Kassa helymegjelöléssel jelent meg.
- ⁴⁷ A következő levélből kiderül, hogy Franz Altheim, a kiváló német ókortörténész volt Kerényiék vendége. Szerb Antal részben róla, részben Kerényiről mintázta Utas és holdvilág című regényében a vallástörténész Waldheim alakját.
- ⁴⁸ Földessy Gyula baráti kapcsolatban állt Gulyás Pállal, 1940-től ő töltötte be az Ady Társaság elnöki tisztét. Itt említett könyve: Ady értékelése az Új versek megjelenésétől máig. Kosztolányi és Babits szerepe az Ady-problémában. (Kelet Népe könyvtára, I.) Bp., 1939.

- ⁴⁹ A szellemi magyar emberről. A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem 1938/39. tanévi irataiból. Pécs. 37-40.
- ⁵⁰ Gulyás Pál 1939. november 15-én a következőket írta Németh Lászlónak: „Örömmel értesítelek, hogy az Ady Társaság 1939. év nov. 12-én tartott választmánya Téged Kerényi Károllyal működő tagjává választott. Nagyon kérlek, légy sz. elfogadni ezt a választást, amely - mint ahogy a Kerényi-hez írott levelemben más szóval már kifejeztem - az Ady Társaság eszmei átrendeződésének pecsétje és garanciája; záróköve annak a gondolati folyamatnak, amely Tíz év Ady nevében és Költők sorsa Debrecenben c. tanulmányaimban már kifejezésre jutott.
- Legyünk mi együtt Debrecenen át amaz általad rég óhajtott ‘harmadik oldal’. Legyünk ellenőrző pontja a magyar szellemi életnek, protestáns és katolikus egységek egyszerre, a mythosok határán.”
- A levelet Tóth Béla, az Ady Társaság főtákará is aláírta.
- ⁵¹ Ez a két szó a 45. és az 58. levélben is felbukkan. Az utóbbi valószínűsíti, hogy Kerényi az Országúti esküvő című Gulyás-vers egyik sorát („kihűlő sámánok ezek”) idézi, pontatlanul.
- ⁵² A borítékon Gulyás Pál megjegyzése: Kerényi csatlakozik.
- ⁵³ A Homéros 1936-ban korrektúráját, amely először a Műhely című folyóiratban jelent meg (1939. 5-6. sz. 77-92).
- ⁵⁴ Gulyás Pál: A legelső Csokonai-életrajz (Domby Márton Csokonai-tanulmánya 1817-ben). Az Ady Társaság kiadása. Bp.-Debrecen-Kassa-Pécs, 1940. Az értekezés Egy százhusz éves „dilettáns” irodalmi tanulmány címmel először a Protestáns Szemle 1937. októberi számában, majd a Debreczeni Képes Kalendáriom 1940-es kötetében jelent meg.
- ⁵⁵ A Mi a mitológia? című (a 10. jegyzetben megjelölt) tanulmányról esik szó. Ezt erősíti meg, hogy később megemlíti Sir George Grey, múlt századi angol mitológus nevét, akinek a munkásságát e művében ismerteti részletesen Kerényi.
- ⁵⁶ Gulyás Pál: Németh László. Protestáns Szemle, 1932. 375-88. Különlenyomat is.
- ⁵⁷ „Tiefes Ungartum”. I. h. 1939. nov. 15. 5-6. Magyar nyelvű változata: Nyugaton át kelet felé. Mély magyarság. Kelet Népe, 1940. 6. sz. 20-2.
- ⁵⁸ Gulyás Pál Keresztury Dezsőhöz intézett leveleiben nyomon követhető, hogy ez a cikk-terve öltött formát A Hortobágytól Ida-mezejéig (A népek álmai fölött) című 1940-ben keletkezett, kiadatlan - az előszóban is idézett - esszéjében, amelynek először Összefüggések volt az alcíme. A benne megfogalmazott gondolatok a mítoszok nyitottságáról, rugalmasságáról, alakváltozásairól a Mi a mitológia? című Kerényi-tanulmányt idézik.
- ⁵⁹ A Magyar Nemzet 1939. november 2-i és 29-i számában a Néma rovat glosszáírója. Katona Jenő irracionálizmussal és esztétizáló hajlammal vádolta Kerényit. A címzett a napilap idézett számában válaszolt a támadásokra. (Vö. Lackó Miklós: Sziget és külvilág. Kerényi Károly és a magyar szellemi élet. = Szerep és mű. Kultúrtörténeti tanulmányok. Bp., 1981. 283-6. és 297.)
- ⁶⁰ Gulyás Pál 1940. január 2-án A líra „műhelytitka” címmel előadást tartott a Magyar Esztétikai Társaságban. Szövegét Gulyás Klára tette közzé az Alföld hasábjain (1967. 10. sz. 59-68).
- ⁶¹ Gulyás Pál a levelek mellékleteit nem őrizte meg. Feltehetően a Kétnyelvű Klasszikusok Pártoló-körét népszerűsítő körlevelekről van szó (lásd a 15. levelet), a továbbiakban pedig a Magyar Éjszakák megindítását propagáló felhívásról.
- ⁶² A Parthenon-egyesület mint a Magyar Humanisztikus Gimnázium Híveinek Egyesülete kezdte meg működését 1914-ben, 1929-ben a Klasszikus Műveltség Barátainak Egyesülete néven alakult újjá, Pallasz Athéné templomának nevét választva jelképül.
- ⁶³ A Képek a Kalevalából című tanulmány kéziratát: Kelet Népe, 1940. 21. sz. 10-12.

- ⁶⁴ Kerényi utólag jegyezhetette a levelezőlap keltezése fölé ezeket az adatokat. Gál István a Magyar Nemzet 1940. január 4-i számában (a levelezőlapon föltüntetett időpont téves) Közép-Európától Kárpát-Európaig címmel cikket közölt, amelyben a Naumann-féle Mittel-Európa-gondolat egyik hazai szálláscsinálójának bélyegezte Németh Lászlót. Január 6-án Közép-Európa kérdéséhez című írásában Kerényi „magyar eredetű, magyar ösztönű és magyar érdekű”, az elsőség igényével föllépő koncepciónak nevezte a Tanú Közép-Kelet-Európa-eszméjét. Erre Gál István január 9-én Szabó Dezső elsőbbsége címmel válaszolt. (A vitáról bővebben: Grezsa Ferenc: Németh László háborús korszaka [1938-1944]. Bp., 1985. 81-2. és 418.)
- ⁶⁵ Gulyás Pál ebben a levélben közös debreceni és kassai fellépésüket szervezi. Sorait Vájlók Sándornak, a kassai Kazinczy Társaság főtítkárának 1940. január 14-én írott, az előadóest rendjéről informáló leveléhez fűzte. Szövegéből kitűnik, hogy Kerényinek küldte el, aki továbbadta Németh Lászlónak. Tőle 1944-ben - akkor elhunyt barátja többi hozzá írt levelével együtt - visszakérült a Gulyás-hagyatékba.
- ⁶⁶ Vájlók Sándor leveleit.
- ⁶⁷ A debreceni előadóestet megtartották február 2-án, a 4-i kassai szereplés azonban elmaradt. Ennek okairól Gulyás Pál 1940. február 18-án Földessy Gyulához intézett levelében részletesen beszámolt. A tervezett napon nem indultak el Debrecenből Kassára, mert hófűvás volt, a Kazinczy Társaság nyomtatott meghívóját pedig nem kapták meg idejében, ezért abban sem voltak biztosak, hogy várnak ott rájuk. Újrakezdődött az előadóest szervezése, amelyre végül 1940. február 25-én került sor.
- ⁶⁸ Németh László előadása Kultúra és hűség címen megjelent Téli hadjárat című kötetében (Bp., 1940. 62-6). Gulyás Pál előadása: Debrecen kapui előtt. = Debreceni Képes Kalendárium, 1941. 64-7. Kerényi - lásd következő levelét - szabadelőadást tartott.
- ⁶⁹ A különlenyomat később jelent meg Dobossy László előszavával (lásd a 34. levelet és a 98. jegyzetet). Kassa említése nélkül ez a dedikáció olvasható A legelső Csokonai-életrajz című tanulmányban (lásd az 54. jegyzetet) a debreceni előadóest dátumával és az Ady Társaság nevével.
- ⁷⁰ Lásd. a 16. levelet és a 42. jegyzetet.
- ⁷¹ Pap Károly a debreceni tudományegyetem konzervatív szellemű irodalomprofesszora volt, Gulyás Pál róla írta Naftalin-kabát című satirikus versét.
- ⁷² Kardos László és Kardos Pál, akikkel Gulyásnak félreértésektől sem mentes vitája támadt 1938-ban, amikor az addig a Nyugat szellemiségét képviselő Ady Társaságot a népi írómozgalom eszmei vonalára igyekezett átállítani. Gulyás Pál később Egy vita végső szavai című versében és egy Kardos Lászlóhoz intézett levelében fényes elégtételt szolgáltatott „a Történelem... hidrafejű rém”-e által megtiport barátainak (vö. Kardos László: Gulyás Pál. = Harminchárom arc. Bp., 1983. 369-76).
- ⁷³ Klárának (1926) és Zoltánnak (1928).
- ⁷⁴ Juhász Géának és családjának, a „nagyleány”: Juhász Izabella.
- ⁷⁵ Horatius Noster. Magyar Horatius. Kerényi Károly bevezetésével. Összeállította Trencsényi-Waldapfel Imre. (Kétnyelvű Klasszikusok, I.) Bp., 1935. 2. kiadás: 1940.
- ⁷⁶ A Homéros 1936-ban című Magyar Éjszakák-füzethez utólag hibajegyzék készült.
- ⁷⁷ Nagy András (1906-1943) költő és műfordító Gulyás Pál barátja, levelezőpartnere volt, hozzá írta Az elemek ellen és Várad rekviem című költeményeit. Utóbbi a Magyar Csillag 1944. február 15-i számában jelent meg három Nagy András-vers bevezetéseként (202-6). Az itt említett „terv” (a következő levélből kiderül, hogy a Tengeri Temető című Valéry-fordítás kiadását szorgalmazta Gulyás Pál) nem vált valóra. A fordítás kézírata megtalálható a Gulyás-hagyatékban.
- ⁷⁸ La religione antica nelle sue linee fondamentali. Bologna, 1940. (Vö. a 3. levelet.) Német kiadása: Die antike Religion. Eine Grundlegung. Amsterdam - Leipzig, 1940.

- ⁷⁹ A Gyermekestenekről lásd a 10. jegyzetet. A másik tanulmány: Prótogonos Koré. Bevezetés a Homérosi himnuszok Aphroditéhoz, Istenanyákhoz, Hestiához, a Naphoz és a Holdhoz című kötethez. Devecseri Gábor fordításában. (Kétnyelvű Klasszikusok, VI.) Bp., 1941. 7-75.
- ⁸⁰ Légy hát állhatatos, ó szív... (Odüsszeia, XX, 23.)
- ⁸¹ François Villon Nagy Testamentuma franciául és magyarul Vas István fordításában és tanulmányával. Bp., 1940.
- ⁸² Hamvas Béla - akit mindkettőjükhöz baráti viszony fűzött - 1935-ben írt tanulmányt Magyar Hyperion címmel. Két részlete jelent meg nyomtatásban: A négy első levél a Magyar Hyperionból. Diárum, 1943. 267-70. - Levelek a Magyar Hyperionból. Sorsunk, 1947. 428-30.
- ⁸³ „Én”. Mindenkinek, aki magyar földön ír. Kerényi egyik legkedvesebb Gulyás-verse, amelynek eredetileg Németh László volt a címzettje.
- ⁸⁴ Kövendi Dénest, az antik filozófiatörténet kutatóját, a Sziget munkatársát Gulyáshoz is, Kerényihez is meleg barátság fűzte. Az említett katedrát Szabó Árpád nyerte el.
- ⁸⁵ Gulyás Pál ezt a versét, a „magyar-szláv testvériség himnusza”-t a közös kassai szereplés előtt írta, és a Kazinczy Társaság dobogóján fölolvasta. (A végén olvasható adat: Debrecen-Kassa, 1940. február 21-25.)
- ⁸⁶ A Németh-házaspár 1940. április végétől körülbelül egy hónapot töltött Itáliában.
- ⁸⁷ Gulyás Pál 1939-ben és 1942-ben tartott előadást a debreceni Nyári Egyetemen.
- ⁸⁸ Kerényi Károly és Lukács Magda első gyermeke, Németh Lászlóék keresztlánya.
- ⁸⁹ Labyrinthos. Der Linienreflex einer mythologischen Idee. Laureae Aquincenses memoriae V. Kuzsinszky dedicatae, II. Bp., 1941. 3-29.
- ⁹⁰ Das Aegäische Fest. Die Meergötterszene in Goethes Faust II. (Albae Vigiliae, 11.) Amsterdam - Leipzig, 1941.
- ⁹¹ Erdélyi József: A szarvasokká vált fiúk. Román népballada. Nyugat. 1930./I. 60-1.
- ⁹² Gulyás Pál - erről Németh Lászlót már 1940. szeptember 2-án tudósította - teljesítette Kerényi kérését, fordítása, A szarvassá vált fiúk itthon A viharzó diófa című gyűjteményes kötetében jelent meg először (Bp., 1983. [1984]). Teljes szövegét idézte Kerényi: Bartók Béla Cantata profanája (Halálának 15 éves évfordulójára) című cikkében (Nemzetőr, München, 1960. szeptember 15). További román fordításai: Három román népballada. Kelet Népe, 1938. 167-77. (Bevezető tanulmány kíséretében itt a Halottas ének [Ale mortului], a Kolcsák basa és a Markos és a Fagy című balladák átköltése látott napvilágot.) Átültetett még két „ráolvasás”-t (Ítéletért, Kilenc testvér elindult), az előbbiekkal együtt ezek is helyet kaptak A viharzó diófa című kötetben. Az idézett fordításokból akart könyvet szerkeszteni Kerényi „mitológiai bevezetéssel”, melynek kálváriájáról a levelek részletesen beszámolnak.
- ⁹³ Mint később megtudjuk, óhaja ellenére Szegedre helyezték, ami - a levelek tükrében - újabb stációja volt a hazai tudományos élettől való - emigrációjával beteljesedő - elidegenedésének.
- ⁹⁴ Soó Rezső, a növénytan tudósa, az Ady Társaság hungarológiai osztályának elnöke Kolozsvárra került.
- ⁹⁵ Építkezés miatt. Lásd Németh László: Homályból homályba. Életrajzi írások. I-II. Bp., 1974. I. 606-8.
- ⁹⁶ Utalás Gulyás Pál Ingó sziget című versére.
- ⁹⁷ Észak-Erdély visszatérése.
- ⁹⁸ Az Új Élet című folyóiratot, ahol a Költők sorsa Debrecenben megjelent, a rozsnyói Sajó-Vidék nyomdavállalat nyomtatta és adta ki, melynek Potocsny József volt a tulajdonosa.

⁹⁹ A „Népfőiskola” eszméjét, a népi tehetségmentés gondolatát Németh László 1934 őszén vetette föl először A nép Eötvös-kollégiuma című tanulmányában. 1940. február 8-án a Turul Szövetség felsőoktatási konferenciáján Magyar felsőoktatás címmel tartott előadást, melyben kifejtette, hogy az egyetemi férőhelyek többségét a nép gyermekeinek kell fenntartani. Móricz Zsigmond a Kelet Népe 1940. február 15-i számában indított kampányt az elképzelések valóra váltásáért, erre a lap következő, március 1-jei számában Németh László is válaszolt, Törökvész úti villáját és 1500 pengőt ajánlva föl egy 10-20 fiút foglalkoztató „mintakollégium” részére. Tíz író fogott össze (Németh Lászlón kívül Boldizsár Iván, Darvas József, Erdei Ferenc, Féja Géza, Illyés Gyula, Kerék Mihály, Kovács Imre, Szabó Pál és Veres Péter) a terv támogatására, de közbeszólt a hatalom: az időközben elkészült népfőiskolai törvény a huszonöt fő alatti intézményeket zugiskoláknak minősítette. Németh László 1940. augusztus 18-án ezt írta Móricznak: „Kár volt... a leintett Törökvésszel magunkat kompromittálnunk... Ami persze nem jelenti azt, hogy én a följárlott összeget valamiképpen is visszavegyem. Ha már erre nem mehet: kiadok egy régi magyar olvasókönyvet vagy egy ma élő költőt, de azt a szégyent, hogy reklámozzam a szívem és zsebemben tartom a pénzem, el nem hordom.” A pénzt végül a hódmezővásárhelyi Tanyai Tanulók Otthonának ajándékozta. (Vö. Grezsa Ferenc i. m. 102-4. és 427-9. A Móriczhoz írt levelet is Grezsa idézi.)

¹⁰⁰ A Tékozló nem, A mythosok határán csak 1943-ban jelent meg Zilahy Lajos lapjában, a Hídban (4. sz. 10).

¹⁰¹ Utalás Gulyás Pál Csokonai gúlája előtt című versére.

¹⁰² Kövendi Dénes.

¹⁰³ Gulyás Pál 1940. október 16-án Németh Lászlónéhoz intézett levelében anyagi gondjairól, 500 pengő adósságáról panaszkodott.

¹⁰⁴ Tolnay Károly, a nemzetközi hírnevet szerzett művészettörténész 1918 óta külföldön élt, 1939-től a princetoni (USA) egyetem művészettörténeti tanszékének tanára volt.

¹⁰⁵ A Költők sorsa Debrecenben (lásd a 46. jegyzetet is) Debrecen-Kassa jelzéssel látott napvilágot.

¹⁰⁶ Lásd a 79. jegyzetet.

¹⁰⁷ Gulyás Pál a Költők sorsa Debrecenben című tanulmányában idézi Schütz Antalt és Révész Imrét, rajzolja meg Méliusz Juhász Péter portréját.

¹⁰⁸ Walter F. Ottó, a frankfurti vallástörténeti iskola alapítója, akivel Kerényi 1929-es görögországi útja során kötött barátságot.

¹⁰⁹ Fülep Lajos 1919 után belső emigrációba vonult, a Pécs melletti Zengővárkonyban volt református lelkész.

¹¹⁰ „A mítoszok: a Magány kacsalábon forgó várának királykisasszonyai - olvashatjuk Gulyás Pál A magyarság és a németiség határán (Egy magyar író lelki útja) című, ekkortájt fogalmazott, kiadatlan esszéjében. - A költő feladata: őrizze meg hiánytalanul az Eszme fényét, a jobb emberségnek gyűjtson világot. Őrizze meg a ‘nagy normát’ az élet megcsúfolt, megcsönkített kis ‘mértékegységei’ fölött.”

¹¹¹ Az Albae Vigiliae sorozatot, melynek 1940 és 1943 között 15 kötete jelent meg Amszterdamban, Kerényi szerkesztette. 1944-ben Zürichben újraindította a sorozatot, 1964-ig további 19 kötete látott napvilágot. Címe szerint is ennek a sorozatnak a hazai megfelelője kívánt lenni a Magyar Éjszakák. A Homérosz 1936-ban belső címlapjának hátoldalán olvashatjuk: „Mint a Hollandiában kiadott Albae Vigiliae európai humanisták fehér éjszakáinak természetét, úgy óhajtják a Magyar Éjszakák magyar idealisták munkájának gyümölcsét közös magtárba betakarítani.”

¹¹² Lásd a 78. jegyzetet.

¹¹³ A borítékon Gulyás Pál megjegyzése: Érk. 941. V. 15.

1. Aischylos-megbízás
2. M. Éjsz. (7 db) 10 P 50 f.jövedelem

¹¹⁴ Lásd a „Homérosi himnuszok...” (10. jegyzet) zárósorainak párhuzamos görög és magyar szövegét (pl. a 126-7. oldalon).

¹¹⁵ Célzás Hamvas Béla koncepciójára, amely a történelmi Magyarországot öt kulturális szférára osztotta. A szellemi földrajz első változata 1940-ben készült el Az öt génusz földje címmel, ez azonban elveszett, amikor Hamvasék budapesti lakását az ostrom idején bombatalálat érte. Szövegéből egyetlen részlet jelent meg nyomtatásban: Dél és Nyugat Génusza. Sorsunk, 1943. 1. sz. 22-31. A hipotézis tömör összefoglalása: Magyarország kulturális szférái. = Bartha Miklós Társaság Történeti Szakosztályának Kiadványai, I. Bp., 1941. 25-32. Hamvas 1959-ben újból feldolgozta a témát: Az öt génusz. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadása. Bern, 1985. 47-146. Az itt közölt Hamvas-bibliográfia (183-201) a Magyarország kulturális szférái című írást nem tünteti föl.

¹¹⁶ A Halottas ének csak A viharzó diófa című kötetben jelent meg ismét.

¹¹⁷ Canticum Canticorum. Az Énekek Éneke Szent Jeromos latin fordításában. Kerényi Károly bevezetésével és párhuzamos magyar szövegével. (Kétnyelvű Klasszikusok, VII.) Bp., 1941. A könyvet ezzel a dedikációval küldte el Debrecenbe: „Gulyás Pálnak, talán mégis megújuló magyar költészetünk útján a legelől járónak ezt az örök irányjelző táblát ajánlja szeretettel, Szeged, 1941 decemberében, Kerényi Károly.”

¹¹⁸ A Három román népballada bevezetéseként (lásd a 92. jegyzetet).

¹¹⁹ Az Illyés Gyula szerkesztette Magyar Csillag 1941. novemberi számában (86-90) Szentkuthy Miklós A mítosz mítosza címmel támadást intézett Kerényinek a Homérosi himnuszok... két kötetéhez írt bevezető tanulmányai és Die antike Religion című könyve ellen. A következő számban Szerb Antal és Devecseri Gábor kelt a vallástörténész védelmére, ugyanott jelent meg Szentkuthy Miklós viszontválasza (209-15).

¹²⁰ Feltehetően Szabolcsi Bencével, aki Kerényi baráti köréhez tartozott.

¹²¹ Ottó Ferenc: Bartók Béla a Cantata profana tükrében. Bp., 1936. Ottó Ferenc zeneszerzői baráti viszony fűzte Gulyáshoz. Lásd SziJ Rezső: Gulyás Pál és Ottó Ferenc kapcsolata. = A debreceni Déri Múzeum évkönyve, 1966-67. Debrecen, 1968. 637-63. A közlemény dokumentálja, hogy Ottó a Bartók-tanulmányból 1936-ban küldött egy dedikált példányt Gulyásnak (i. h. 638).

¹²² A 83. jegyzetben említett költemény.

¹²³ A keltezés hiányzik, a boríték elveszett. Idesorolását az ünnepi jókívánság és a fordítás emlegetése (lásd a 42. és az ezután következő levelet) indokolja. A budapesti út tervéről Gulyás Pál 1941. december 14-én és 17-én, meghíúsulásáról 1942. január 2-án kelt leveleiben számolt be Földessy Gyulának.

¹²⁴ Gulyás Pál szemelvényeket ültetett át az Eddából. Ezek nagyrészt megjelentek A német irodalom kincsháza című antológiában. Szerk. Keresztury Dezső. Bp. é. n. (1942.) 9-18. Újraközölte A viharzó diófa című kötet is.

¹²⁵ A Magyar Csillag 1942. 2. száma közölte Gulyás Pál Biharbojt és Az elmúlás játéka című verseit (92-3). Kerényi a Szentkuthy-cikk miatt neheztelt ezért barátjára. Gulyás 1942. február 5-én a következőket írta Németh Lászlónak: „Most írok egy hosszú szerelmes levelet K. Károlynak. Megszidott, amiért a M. Cs.-ba verset adtam. Bizisten, nincs összefüggésben Szentkuthyval.”

Gulyásnak 1942 és 1944 között 18 versét, egy Schiller-fordítását és Oláh Gáborról szóló tanulmányát közölte a Magyar Csillag, barátsága Kerényivel ennek ellenére töretlen maradt.

¹²⁶ Kerényi „jogi formájú levele”, amelyet ügyvédje továbbított a szerkesztőségnek, a Magyar Csillag 1942. 1. számában jelent meg (52-3).

¹²⁷ Hamvas Béla: Poeta Sacer. = A láthatatlan történet. Bp., 1943. 117-38.

¹²⁸ Demény János zenetörténész, Bartók-kutató Gulyás Pál barátja volt. Lásd Demény János: Gulyás Pál levelei. = Studia Litteraria, X. Debrecen, 1972. 95-137.

¹²⁹ Gyorsírást jegyzetfüzeteinek tanúsága szerint Gulyás Pál 1942. február 5-én és 6-án fogalmazta meg az Üzenetek Sziget-Debrecenből című, Kerényihez intézett vers első variánsát. A Távozás ennek a ciklusnak az 5., a végleges változatban címtelen része.

¹³⁰ Szentkuthy Miklós: Mozart 1756-1791. Magyar Csillag, 1941. 156-63.

¹³¹ A Biharbojt című Gulyás-vers így kezdődik:

Rojtot én nem ismerem,
Rojt nekem rejtelem,
azt mondják, ott van Biharban, -
ott jártam egyszer viharban
Biharbojton...

A Magyar Csillag idézett számában Rojt helyett Bojt olvasható. Illyés erről 1942. II. 9-én kelt levelében így írt Gulyásnak:

„Ha meg is van az a Rojt,
az nem sajtóhiba volt,
én javítottam ki Bojtra,
mert Rojt Bojtot úgy lenyomta,

s mert mindenki Bojtot tartotta volna sajtóhibának. Azt hiszem, a játékosság már túl volt feszítve...”
Gulyás Pál Bojt és Rojt című versével felelt Illyésnek.

Ezt az esetet kommentálja Kerényi, a Szentkuthy-cikk megjelenése miatt is szigorú elfogultsággal. Levelét - ő sem tenne másképp - rövidítve közöljük.

¹³² A Cseresnyés - melynek 1942. január 10-én volt a bemutatója - nem aratott sikert a Németh Antal igazgatta Nemzeti Színházban. Németh László így idézte föl a történeteket Egy barátság versekben című tanulmányában: „1942 elején hosszú huzavona után végre bemutatásra került a Cseresnyés című darabom, a színházi világ, a bemutatást kierőszakoló s rosszul színre vivő igazgató, s a készenlétben álló kritika megrendeztette a botrányt, mely a magyar színpadtól tizennégy évre távol tartott.”

¹³³ Idézet Ady Endre Rohanunk a forradalomba című verséből.

¹³⁴ Gulyás Pál 1942. július 15-én szerződést kötött Püski Sándorral, hogy a Magyar Élet 1942 őszén kiadja verseit, 1943 tavaszán Nyugaton át Kelet felé címmel tanulmányait, 1943 őszén műfordításait. Egyedül Az Alföld csendjében című verseskötet jelent meg 1942-es évszámmal (valójában csak 1943-ban).

¹³⁵ Pavel Gulyás - Ján Holub: Pred bránami Košíc. Új Magyar Museum, 1942. I./1. 16-7. (A szlovák nyelvű függelékben.)

¹³⁶ Uo. 1942. I./2. 215-23.

¹³⁷ Kristó Nagy István irodalomtörténész.

¹³⁸ A Debreczeni Képes Kalendárium 1941-es kötetében. A vers nem jelent meg a Szegedi Hídban.

¹³⁹ A Szent-Györgyi Albert által alapított Szegedi Egyetem Ifjúság nevű egyesület központjába, amelynek akkor Kristó Nagy István volt az alelnöke.

¹⁴⁰ Epiktétos Kézikönyvecskéje vagyis a Sztoikus Bölcs Breviáriuma. Kerényi Károly előszavával, Sárosi Gyula fordításában. (Kétnyelvű Klasszikusok, VIII.) Bp., 1942. A kötet dedikációja: „Gulyás Palinak szeretettel Kerényi Károly”.

¹⁴¹ Kerényi barátja, Cs. Szabó László így számolt be a Svájcba költözés előzményeiről: „Egy napon Luby Géza, a Külügyminisztérium egyik magas rangú tisztviselője... magához kérte Kerényi Károlyt egy beszélgetésre. Az volt a magva, hogy nem akarná kimélyíteni svájci tudós körökben aratott korábbi sikereit - e sikerek helyi sajtóvisszhangja Luby asztalán feküdt -, nincs-e kedve kimenni egy évre államköltségen Svájcba? Családostul igen, felelte Károly, amikor felocsúdott. S ha nem köteles Bernben vagy Genfben lakni: követségek és minisztériumok fagyos árnyékában, illetve a hírhedt nemzetközi kémfőzsdén. Ahogy a Central kávéház pincéjében nem volt bombagyártó összeesküvés, ezúttal se volt szó titkos ügynöki megbízatásról. Azaz politizálásról. Egyszerűen arra kérték, hogy szeplőtlen múltjával és friss keletű külföldi tekintélyével vegyüljön Svájc számottevő szellemei közé, folytassa tudományos munkáját, de közben szerezzen barátokat a magyar ügynek még az összeomlás előtt, amennyire teheti, nyerve meg őket a mi oldalunkra, mert akármilyen halk is, számít a leghalkabb pártoló hang...” Kerényi Károly arcképe. = Kerényi Károly és a humanizmus. Svájci Magyar Irodalom- és Könyvbarátok Köre, Zürich, é. n. (1978.) 101. Cs. Szabó személyes közlésen alapuló információival cseng össze ez a levél is. Kerényi a háború miatt és mert 1947-es hazatérésekor nem tudta elérni, hogy katedrát kapjon a budapesti egyetemen, 1973-ban bekövetkezett haláláig Svájcban maradt.

¹⁴² Németh Lajos irodalomtörténészt, germanistát, az egri Tanárképző Főiskola egykori igazgatóját, a debreceni egyetem német tanszékének nyugdíjas vezetőjét, aki - szóbeli tájékoztatása szerint - német vízum híján nem tudott Bázélba utazni.

¹⁴³ Révész Béla (1876-1944).

¹⁴⁴ Jacobi Andorné Székács Jolán (Bp., 1890 - Zürich, 1973) 1919 és 1938 között Bécsben, 1938-tól haláláig Zürichben élt. A jungi analitikus pszichológia híveként figyelemre méltó tudományos tevékenységet fejtett ki. Az említett könyv ügyében - Kerényire történő hivatkozással - két levelet írt Gulyásnak (1943. július 19-én és 26-án), Ady-köteteket és az összeállításra vonatkozó javaslatait kérve. Az első levélben közölte, hogy a kéziratot 1944. január 1-jéig kell benyújtania a kiadónak. Az Ady-bibliográfiák nem tudnak a kötet megjelenéséről.

¹⁴⁵ Andreas Ady. Umdichtungen aus dem Ungarischen und ein Geleitwort von Theodor H. von Hoch. Bp.-Leipzig, 1942. Lauffer.

¹⁴⁶ Bocskay-kert: Debrecen környéki, Hajdúhadházhoz tartozó település, ahol Gulyáséknak nyaralójuk volt. 1942-ben Németh László is ingatlant vásárolt itt, a házavatót 1942. szeptember 27-én tartották, de csak 1943 áprilisában költöztek oda, és ez év októberéig lakták. A következő évben - Gulyás Pál közvetítésével - bérbeadták, 1946 végén pedig új gazda vette birtokába.

¹⁴⁷ A debreceni egyetemen a Pap Károly nyugdíjba vonulása miatt megüresedett helyre 1942 őszén Németh László is pályázott. A katedrát Kerecsényi Dezső nyerte el.

¹⁴⁸ Ezt és az 57. számú levelet, amelyek eredeti példánya később egy svájci költözés során elveszett, Kerényi írása alapján közöljük: Kiadatlan Gulyás Pál költemények és levelek. Halálának tizedik évfordulójára. Látóhatár, 1954. 299-302. Ehhez: Igazítás. Uo. 383.

¹⁴⁹ Gulyás Pál 1943. augusztus 3 és 14 között Ditrón nyaralt, oda továbbították az előző Kerényi-levelet. Arra válaszolt az említett levéltöredékben, amely előkerült hagyatékából:

Ditró (Csík-vm.), 1943. aug. 12.

Kedves Károly,

Ditrón vagyok, aug. 3-a óta. Bocskayban a hőség kibírhatatlan volt; Debrecenben - gondolhatod - méginkább. A magasabb vidék felé menekültem: 10-15 Nagytemplom magasságába Debrecen fölött. Most éppen patikus-sógorom (feleségem hűgának ura) nagy árnyékos kertjében írok, a fűvön

heverve, a málnák, ribizlibokrok és csalánok-gizgazok között. Itt friss a fű, szinte svájci zöld (ezt Te tudod jobban!), a Napnak is olyan magaslati a ragyogása. Bizony este már hűvös, hideg van itt, - „huhókolásunk” lenge füstté válik a hold tiszta fényében. De szívesen borzongok itt, mert legalább tudok lélekzeni, van levegő... Persze, itt is „gondolkozdat” csinállok a vakációból (N. L. kifejezése!), van töprengeni itt ok bőven. Te mindenesetre nemesebb, előkelőbb távlatba kerültél a magyar sorstól, - én itt vagyok a magyar sors sűrűjében.

Özv. Csibi Antalné, - „Csibi néni” - a házigazdám, ti. a sógoromnak nagy háza tele van rokongyerekekkel; jobb nekem egyedül feküdnöm és kelnem. Holmim így nem kallódik el. Erről a néniről, ha lenne elég erőm, szeretnék tanulmányt írni: „Csibi néni”: ez lenne a címe. Majd fényképet csináltatok a kis székely házikóról, udvarról, csúrról. Egyelőre csak annyit, hogy nem kell szégyellnem magyar voltomat, ha ilyen egyszerű emberek közé kerülök: az Idea itt „oldva” van! S ez a lét legfőbb boldogsága, „Az Ideákat fel kell oldani...” Igen, ennek érzem mindjobban a jelentőségét, hogy oldani kell az Ideákat. A rossz oldások okozzák a világ zűrzavarát. Miután jobban tudom magamat versben kifejezni, hát ideírok egy-két verset mostani állapotomból, - így ítéld meg helyzetemet.

Először egy természeti kép, idill, - erre vágyom, ilyen boldog fölébredésekre (egy bocskaykerti „vércsepp”, - tedd „gőrcső” alá!):

Négy óra volt

Négy óra volt, a sötét	Tőle ébredt fel a Nap
létráját már tolta-tolta,	ő vitte ki a mezőre
hirtelen jött egy kakuk,	a nyíló virágokat
házunk körülkakukolta.	ő volt a szép hajnal öre

De az „idill” nem tart örökké... Jönnek a nagy nyugalanságok, a kor oldatlanságai. Patikus sógorom számára írtam egy fogalmazványt, még nyers a költemény, de Te talán méltányolod. Egy-két vízió. (A sógorom egyébként csak bérli a patikát, jóságos szíve biológice - rossz, nagyon fáradt szegény s a jövője reménytelen...)

A fény helyett

Pókay Árpádnak, Ditró, Gyógyszertár

Téged az elemek szeretnek,
az elemek közt van hazád.
Én itt élek mint egy eretnek,
elvesztettem az ősanját.

Nincs többé édesanyám nékem,
aki él, már fekete;
nincs számomra út az égben,
csak a föld gyászmenete.

A vérnek nem szabad feljönni,
az elemeknek zára van,
a zárat nem szabad feltörni,
mert bujdoshatunk társtalan.

Mi a szent zárat törtük fel,
s a véres vadon ránküvölt,
farkasok birkóznak lelkünkkel,
feldúlt pusztá lett a föld.

Neked az elemek családja
súgja a meghitt titkokat,
lankadó szíved homálya
hívja a halk angyalokat.

Az Eszme a földet tűzvészbe
döntötte, füstöl napkelet,
rohannak a népek a fénybe
és az Ige elveszett.

A fény helyett a füstöt látják,
a füst vakítja meg szemük,
füstté lett bennük az imádság,
a füst-isten az istenük.

Téged az elemek szeretnek,
akit elhagytak annyian,
az Istenség léptét keresd meg
az elemek útjaiban.

Nélküle füstben tántorog
a nagy Minden, nincs fény, csak ál-Nap,
jönnek az ál-doktorok
s hamis recepteket csinálnak.

A Nap helyett a Holdat írják
zörgő papírra, vak fagyot
a nyár helyett, - milliók sírját,
naptalan virradatot...

(A levél itt megszakad.)

¹⁵⁰ Gulyás Pál Werlhof-kórban, azaz hajsztólér vérzékenységben szenvedett, ez a betegség okozta halálát 1944. május 13-án.

¹⁵¹ Ezzel a levelezőlappal kapcsolatos Hubay Miklós - az előszóban is említett - visszaemlékezése: „1944 kora tavaszán Asconában... egy délutánt tölthettem el Kerényi Károly házában... A beszélgetés során Kerényi egy hazulról jött levelezőlapot tett elém. Vers volt rajta. Felolvasta. Gulyás Pál verses üzenete volt ez - s amit akkor még nem tudtam - halálos ágyáról. Ebben a baráti tolmácsolásban Gulyás Pál sorsa és költészete - amelyről addig édes-keveset tudtam, most, ahogy ebbe végbúcsúba tördelve elénkbe tárult - megrendítően hatott. Talán része volt benne annak is, hogy ez a délután már amúgy is felajzotta fogékonyságunkat a nagy érzésekre és eszmékre. Legválságosabb pillanatait élte odahaza az ország.

A levelezőlap egyes soraira ma is emlékszem, a felolvasó sajátos, kissé recitáló hangsúlyjaival hallom:

Nincs itt eszme, nincs itt való,
csak hull a hó, csak hull a hó.

Azután egy latinul írt vers töredékére is emlékszem. Azt hiszem, a „scripta” szóra rímelt ez a sor:

...faveat mihi crypta.

Ez valami olyasmit jelent, hogy legyen nekem könnyű a föld - vagy inkább: kegyelmezzon nekem a sír.

Hamar esteledett, és az estével az Alpokról lejött a tél. Odabent a házban előkerült Az Alföld csendjében kötete. Egymás után olvasta fel házigazdám kedvelt nagy verseit, az Isten követjé-t, a Búcsú a Mestertől-t.” Előszó Gulyás Pál Válogatott versei-hez. Bp., 1957. 45-6.

¹⁵² Az Alföld csendjében, ezzel a dedikációval:

„Kerényinek, az antik-idézőnek”
szeretettel -

Gulyás Pál
Rimaszombat, 1944. II. 26.

Te ott vagy a nagy hegyeken túl,
téged a nagy hegyek emelnek,
itt a vak homok mindent feldúl,
itt homokból süvölt a felleg.

Már egy esztendeje kiáltasz
a négy folyón át - hasztalan.
Itt mély Párkák szövik a fátlyat
a Nap fényére... S nincs szavam.

A dedikációt is a 148. jegyzetben megjelölt Kerényi-cikk alapján idézem. A vers kötetben még nem jelent meg. Gulyás Pál A nagy hegyeken túl (Kerényi Károlynak, Svájc) címmel beillesztette a Dedikációk „Az Alföld csendjében” c. kötetembe versei közé.

Kerényi Magda tájékoztatása szerint Az Alföld csendjében is elveszett az említett költözés alatt. Két Gulyás-mű ajánlását jegyezhettem föl, amikor Asconában jártam.

A Misztikus ünnepi asztal (Bp., 1928.) dedikációja:

Kerényi Károlynak tétova barátsággal küldi ezeket az alföldi látomásokat -

938. Karácsony

Gulyás Pál

A Homéros 1936-ban dedikációja:

Kerényinek, a Mesternek, a
1940. Húsvét

Tanítvány

¹⁵³ Itt egy nevet kihúztunk, híven Kerényihez, aki a levél első két bekezdését az otthon őrzött másolat alapján közölte idézett megemlékezésében, s ezen a helyen a következő megjegyzést foglalta zárójelbe: „a nevet elhagyom: hordozója nem idekint él, lovagiatlan volna innen nem a mostani magatartását, hanem költői lényegét a már elköltözöttével összehasonlítva bírálni”.

¹⁵⁴ A költemény címe: A „szép” vers.

¹⁵⁵ Az Üzenetek Sziget-Debrecenből című versről esik szó.

¹⁵⁶ Az 57. számú levél.

¹⁵⁷ Gulyás Pált 1944 januárjában a Baumgarten-alapítvány 6000 pengős díjával tüntették ki.

¹⁵⁸ Babits Mihály 1933 októberében és 1940 áprilisában járt Brissagóban. Az első út emlékét őrzi A gonosz hortenziák című verse.

¹⁵⁹ Szilasi Vilmos (1899-1966) filozófus 1933-tól Svájcban élt, az 1950-es évektől a freiburgi egyetemen (NSZK) tanított. Kerényi 1942-ben kötött vele barátságot, az ő révén ismerkedett meg behatóan az egzisztencialista filozófiával.

¹⁶⁰ Töchter der Sonne. Zürich, 1944. Magyarul: Napleányok. Ford. Zolnay Vilmos. Bp., 1947.

¹⁶¹ Szondi Lipót, Kerényi egyik legjobb barátja, aki 1945-ben szintén Svájcban telepedett le.

¹⁶² Ferdinandy Mihályt, a nyugati magyar irodalom egyik kiváló alkotóját 1943-ban a lisszaboni követség kulturális attaséjává nevezték ki, 1944-ben ugyanott az egyetem magyar lektora volt.

A Kerényi-művek azonosításához Kerényi Magda (Kerényi Károly és a humanizmus... i. m. 110-9) és a Halhatatlanság és Apollón-vallás című Kerényi-tanulmánykötet (szerk. Komoróczy Géza és Szilágyi János György. Bp., 1984. 548-65) bibliográfiáját használtam föl. A Gulyás-életműben való eligazodást Juhász Izabella Gulyás Pál-bibliográfiája (Debrecen, 1971.) és Varga Rózsa - Patyi Sándor: A népi írók bibliográfiája című könyve (Bp., 1972.) segítette.